

*ІННОВАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ В
ДОШКІЛЬНІЙ*

*ОСВІТІ
INNOVATIVE
TECHNOLOGIES IN
PRESCHOOL EDUCATION*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Міністерство освіти і науки України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
ДУ «Український інститут розвитку освіти»
Інститут проблем виховання НАПН України
Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України
Інститут обдарованої дитини НАПН України
Dokuz Eylül University (Turkey)
University of Liepaja (Latvia)
University of Gdańsk
Institute of Education (Republic of Poland)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Збірник наукових статей за матеріалами
VI Міжнародної науково-практичної конференції
27–28 квітня 2023 року

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN PRESCHOOL EDUCATION

Collection of Scientific Articles on the Materials
of VI International Scientific and Practical Conference
April 27–28, 2023

УДК 373.2:001.895 (082)

I–66

УДК 373.2:001.895 (082)

Рекомендовано Вченою радою Університету Григорія Сковороди в Переяславі (протокол №10 від 25.05.2023 р.)

Редакційна колегія:

Калмикова Лариса Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, головний редактор; Харченко Наталія Валентинівна, доктор психологічних наук, професор; Лохвицька Любов Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент; Мисан Інна Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент; Кролівець Юлія Віталіївна, доктор філософії в галузі 053 Психологія.

Інноваційні технології в дошкільній освіті – 2023: Збірник наукових статей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології в дошкільній освіті – 2023» (м. Переяслав, 27–28 квітня 2023 р.). Л.О. Калмикова (Ред.). Переяслав. Університет Григорія Сковороди в Переяславі. 62 с. (електронна книга). <https://doi.org/10.5281/zenodo.8091859>

У виданні вміщено матеріали наукових розвідок учасників VI Міжнародної конференції «Інноваційні технології в дошкільній освіті – 2023». Презентовано розроблені та впроваджені інноваційні технології розвитку, виховання і навчання в системі дошкільної освіти в контексті сучасних суспільних трансформацій; виокремлено сучасні тенденції у реалізації інноваційних проєктів.

Рекомендовано фахівцям системи дошкільної і початкової освіти: науковцям, викладачам, аспірантам, вихователям ЗДО, методистам ЗДО, студентам.

Редакційна колегія прийняла до публікації деякі рукописи в порядку обговорення, не поділяючи окремих поглядів автора. Відповідальність за зміст і мовно-стилістичне оформлення статті несуть автори.

CONTENT

Voitenko Olena

Prospects and Sequence of the Learning Process in the Formation of Environmental Awareness of Pre-schoolers and Primary School Pupils
(From Work Experience).....7

Kesian Tetiana

Analysis of Global Innovative Technologies for Social-Emotional Development of Preschool Children.....12

Krolivets Yuliia

Technologies of Development of Prosodic Operations of Narrative Speech in Children of Senior Preschool Age.....17

Lytvyshko Olena & Mysan Inna

Theoretical Aspect of the Preschool Children's Socialization.....22

Malysheva Darya

Social Formation of Preschoolers with General Underdevelopment of Speech.....27

Nariichuk Mykola

The Influence of the Family on the Emotional Development of Preschool Children.....32

Nyzkovska Olena

A Safe Environment in Educational Institutions is a Response to the Challenges of Wartime.....37

Spjazka Valentina & Kyrychenko Tetiana

The Latest Technologies of Communicative and Speech Activity of the Teacher in the Conditions of the New Ukrainian School.....47

Chmyr Tatiana

Formation of Dialogical Competence of Preschool Children Using Ukrainian Folklore.....56

ЗМІСТ

Войтенко Олена

Перспективи та наступність у формуванні екологічної свідомості дошкільників та молодших школярів (з досвіду роботи).....7

Кесьян Тетяна

Аналіз світових інноваційних технологій розвитку соціально-емоційної сфери дошкільників.....12

Кролівець Юлія

Технології розвитку просодичних операцій розповідного мовлення в дітей старшого дошкільного віку.....17

Литвишко Олена & Мисан Інна

Theoretischer Aspekt der Sozialisierung von den Vorschulkindern (*нім. мовою*).....22

Малишева Дарія

Соціальне становлення дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.....27

Нарійчук Микола

Вплив сім'ї на емоційний розвиток дітей дошкільного віку.....32

Низковська Олена

Безпечне середовище в закладах освіти – відповідь на виклики воєнного часу.....37

Спряжка Валентина & Кириченко Тетяна

Новітні технології комунікативно-мовленнєвої діяльності педагога в умовах Нової української школи.....47

Чмир Тетяна

Формування діалогічної компетентності дітей дошкільного віку засобами українського фольклору.....56

DOI: 10.5281/zenodo.8088870

**ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАСТУПНІСТЬ У ФОРМУВАННІ
ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)**

*Prospects and Sequence of the Learning Process in the Formation of
Environmental Awareness of Pre-schoolers and Primary School Pupils
(From Work Experience)*

Olena Voitenko

*Excellence in education of Ukraine, teacher-methodologis teacher of primary school of
higher qualification category*

Yampil educational complex «Secondary school of I-III degrees – preschool educational
institution» of Lyman city council of Donetsk region

E-mail: e.a.voitenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-3098-0439>

Abstract

Today, every person in our country realizes that it is necessary to study throughout life. But the first priority is to ensure continuity and sequence of the learning process at the first steps to knowledge, which begin in preschool and continues in the primary level of education. This helps to achieve the holistic development of the personality, its creative self-realization, and the formation of new competencies. And thanks to the environmental education of young citizens of Ukraine, we will be able to raise the generation that will help correct mistakes and eliminate the damage that, unfortunately, our contemporaries have caused to the surrounding world.

Key words: *preschool education, primary school level, continuity, sequence, preschoolers, primary schoolchildren, environmental education.*

Вступ

Сьогодні стоїть питання про створення єдиного освітнього процесу протягом життя. Особливо гостро йдеться про необхідність забезпечення безперервності здобуття освіти дитиною, що починається в дошкільній, а продовжується в початковій ланці (потім естафету приймає середня школа і так

далі). Але першочерговим є забезпечення неперервності та наступності на перших сходинках до знань, що допомагає досягти цілісного розвитку особистості.

Методи та методика дослідження

В Україні існують документи, покликані забезпечити становлення особистості дитини, її фізичний, комунікативний, пізнавальний, соціально-моральний, художньо-естетичний, креативний розвиток, набуття нею практичного досвіду. Це – Базовий компонент дошкільної освіти (у редакції 2012 р.) та Державний стандарт початкової освіти (2018 р.). Обидва документи визначають пріоритетність особистісно-орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, середовищного підходів розв'язання основних завдань дошкільної та початкової освіти.

Як зазначається в інструктивно-методичних рекомендаціях щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти, «провідні види діяльності дітей старшого дошкільного віку (спілкування, гра, рухова, пізнавальна, господарсько-побутова, художньо-естетична (ліплення, малювання, аплікація, конструювання, слухання музики, спів, хореографічна, театралізована) мають бути збережені і змістовно збагачені у молодшому шкільному віці. Це дозволить здійснити поступовий перехід до навчання як нового провідного виду діяльності у першій (адаптаційно-ігровий) період початкової освіти. Поряд з іншими, метою цієї діяльності є розвиток різних видів активності дитини, її творча самореалізація, формування нових компетентностей» (Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти, 2018).

У Новій українській школі формується 10 ключових компетентностей. Серед них і екологічна грамотність та здорове життя. В роботі над цим питанням у педагогів-дошкільників та початківців є точки дотику. В школі, у першому (адаптаційно-ігровому) періоді початкової освіти зміст уроків наближений до зайнятості малюків в дитячому садочку. Тому що «обізнаність учителів початкових класів із програмами, методами, прийомами розвитку, виховання і навчання старших дошкільників у закладі дошкільної освіти та ознайомлення вихователів старших груп з освітніми програмами, технологіями навчання, що використовуються у першому класі початкової школи, забезпечують умови для уникнення ситуацій форсування або штучного сповільнення природного темпу

розвитку дітей. Змістовий і технологічний аспекти здійснення освітнього процесу в закладах дошкільної освіти і початковій школі мають бути узгодженими з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей» (там само).

Це стосується й екологічної просвіти маленьких громадян України.

В Освітній програмі для дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», в напрямку «У світі природи» зазначено, що вихователі мають розвивати мотивацію у малюків «берегти природне багатство рідної країни; піклуватися про стан природного довкілля; до сталого розвитку (економити та раціонально використовувати природні ресурси); доглядати та піклуватися за домашніми улюбленцями (кіт, цуценя, рибки тощо)» (Впевнений старт, 2017).

В умовах Нової української школи теж розвивається ключова компетентність екологічна грамотність та здорове життя, яку увиразнює наскрізна лінія, тобто, соціально значима надпредметна тема «Екологічна безпека і сталий розвиток», реалізуючи її маємо на увазі розвиток, що дозволяє існуючому поколінню задовольнити свої потреби без шкоди для наступних поколінь.

Навчання наскрізними лініями характеризується насамперед організацією навчального середовища. В тому числі й фізичного, тобто оформленням класної кімнати. Згідно наказу Міністерства освіти та науки від 23.03.2018 року № 283 в класі має бути 8 осередків. Серед них одразу виділяється осередок або куточок живої природи. Саме тут дітлахи вирощують кімнатні рослини, зустрічаються з тваринками, вчать за ними доглядати, проводять досліди, знайомляться з ознаками пір року, набувають перший досвід щодо поводження з відходами. В дитсадках теж є відповідні куточки.

Про навколишній світ учні дізнаються й на різних уроках, у різних тематичних змінних осередках. Наприклад, в осередку читання та письма, на стіні слів для вивчення на тижні «Світ тварин», є слова – назви тварин рідного краю та інших місцевостей. А в математичному осередку теж є завдання природничого характеру, наприклад, задачі про крота чи інших тварин, які треба розв'язати. Разом з тим діти роблять висновки, що, якщо в землю буде зарито скло чи бляшанки, ця тваринка не зможе рити собі нірки, ходи, тому що поріже лапки, мордочку і може, навіть, загинути. Подібні задачі екологічної спрямованості розв'язують і дошкільники.

В осередку маленького митця є змінні дитячі малюнки, пейзажі красивих місць у природі або малюнки-мотиватори із закликами не руйнувати гнізда птахів, не розпалювати багаття в лісі, поробки природничого характеру,

виготовлені власноруч учнями з відходів. Такої ж тематики є дитячі роботи і в дошкільному закладі.

І в ігровому осередку, на килимку, діти можуть пізнавати рідний край, граючись глобусом чи «мандруючи» пальчиками по теренах дитячої карти України, де на певних територіях зображені відповідні види тварин, рослин, історичні місця. І все це викликає у малюків інтерес, подив, бажання побувати в цих мальовничих куточках рідної країни. Крім того діти постійно мають можливість повторювати правила безпеки під час подорожей та екскурсій за ілюстраціями. І в цей же час змінна наочність нагадує про збереження ялинок взимку, а первоцвітів навесні.

Навіть осередок учителя або вихователя допомагає зрозуміти, наприклад, послідовність просинання гілочок фруктових дерев після зими, які педагоги заздалегідь разом з дітьми поставили у вазу з водою.

Але краще вчитися, спостерігати за змінами в природі, як писав Василь Сухомлинський, під голубим небом. Вчителі-початківці намагаються так робити і на ранкових зустрічах, і на уроках, і під час створення проєктів, і в ході позакласних заходів. Не відстають від них і вихователі, тим більше, що у малюків за розкладом має бути 2 прогулянки на свіжому повітрі (до обіду та після тихого часу). І ці моменти завжди використовуються як долучення вихованців до пізнання навколишнього світу, роз'яснення елементарних правил існування живих істот в нашому оточенні: чи то мурашки, гусениці чи то пташки та kota тощо.

Про нові відкриття щодо стану природи рідного краю діти у захваті розповідають вдома батькам. А в школі, дитсадочку в осередку батьків, вони можуть бачити і інформацію про сортування відходів, і нагадування про правила поведінки в лісі або біля водойми, в тому числі про збереження первоцвітів, латаття, заборони ловити рибу під час нересту тощо. Так взаємодія педагогів з батьками дає можливість дітям доторкнутися до малознайомої природи у більш віддалених куточках рідного краю.

Результати

Так, під час зустрічі з природою діти різних вікових груп милуються навколишнім світом, надихаються бажанням берегти цю красу, вчать елементарним діям по збереженню природи: не розкидати сміття, сортувати його, не порушувати умови проживання тварин та птахів тощо.

Висновки

Завдяки пропедевтичній роботі педагогічних працівників діти стають екологічно свідомими. І лише у взаємодії, дотримуючись принципу наступності, педагоги, батьки, небайдужі люди, виховують покоління, яке виправить помилки, зроблені, на жаль, нашими сучасниками.

Література

- Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти (додаток до листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249). [Текст]. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://nus.org.ua/news/mon-rozrobylo-rekomendatsiyi-shhodo-nastupnosti-doshkilnoyi-ta-pochatkovoyi-osvity/>
- Наказ МОН України від 23.03.2018 року № 283 [Текст]. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0283729-18#Text>
- Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку (2017). Т.О. Піроженко (Ред.). К.: Українська академія дитинства. 80 с. [Текст]. Електронний ресурс. Режим доступу: https://vstart.com.ua/files/programa_vpevnenii_start_2017.pdf

**АНАЛІЗ СВІТОВИХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ**

*Analysis of Global Innovative Technologies for Social-Emotional
Development of Preschool Children*

Tetiana Kesian

Senior Researcher

G.S. Kostiuk Institute of Psychology, NAES of Ukraine

E-mail: Ludmila2014@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2858-9526>

Abstract

The development of the social-emotional sphere is one of the most important tasks of preschool education, as it affects the formation of the child's personality and his success in life. World experience shows that innovative technologies can help develop a child's socio-emotional sphere more effectively. The article discusses various global technologies and methods of development of the social-emotional sphere of preschool children: interactive games, virtual reality, multimedia educational programs. It is emphasized that the successful experience of implementing innovations in preschool education is impossible without the involvement of parents and educators in the process of learning and development of children.

Keywords: *socio-emotional sphere, preschool age, innovations, positive pedagogy, interactive games, virtual reality, multimedia programs.*

Вступ

Соціально-емоційний розвиток є однією з найважливіших складових дошкільної освіти, оскільки саме на цьому етапі формуються ключові соціальні та емоційні навички, які будуть визначати життєвий успіх дитини. Особливо,

соціально-емоційний розвиток є важливим елементом у допомозі дитини до успішного адаптування її до життя в суспільстві.

Світовий досвід показує, що інноваційні технології можуть допомогти розвивати соціально-емоційну сферу дитини більш ефективно. У Європейському союзі розроблено рекомендації щодо розвитку соціально-емоційної сфери дитини в дошкільних закладах. Зокрема, в них рекомендується використовувати інноваційні методи та технології, такі як гра, театр, музика, мистецтво та спорт, для досягнення мети розвитку соціально-емоційної сфери дитини.

Методи дослідження

На теоретичному рівні зробити аналіз світових новацій стосовно проблематики соціально-емоційного розвитку дитини дошкільного віку.

Результати

Соціально-емоційний інтелект (СЕІ) дошкільників – це здатність дітей у віці від 3 до 6 років розуміти та ефективно керувати своїми емоціями, розвивати здорові стосунки з іншими людьми, спілкуватися з ними та взаємодіяти з ними на високому рівні. СЕІ передбачає також здатність дошкільників розуміти інші почуття та переживання, виявляти емпатію, співчуття та турботу про інших, вирішувати конфлікти та взаємодіяти з навколишнім світом в цілому (Кузьмінська, 2014).

У багатьох європейських країнах, в тому числі у США та Канаді, розроблено та впроваджено програми соціально-емоційного навчання в дошкільних навчальних закладах. Ці програми зазвичай орієнтовані на виховання соціальної відповідальності, співпраці, спілкування та розвитку емпатії у дітей.

Розглянемо де-які інноваційні методи і технології з соціально-емоційного розвитку дітей, які використовуються у світовому досвіді дошкільної освіти.

1. Важливим елементом розвитку соціально-емоційної сфери дошкільників є використання ігрових технологій, так як сюжетно-рольова гра є провідною у дошкільному віці. Ігри допомагають дітям розвивати спілкування, співпрацю, емпатію та інші соціальні навички. Однією з

популярних ігрових технологій є «рольові ігри», що передбачають відтворення різних ситуацій, що допомагають дітям розвивати соціальні навички.

Сьогодні в США проводиться дослідження щодо використання інтерактивних ігор для розвитку соціально-емоційних навичок у дітей дошкільного віку. Ігри такого типу містять завдання, спрямовані на розвиток співпраці, спілкування, емпатії та розуміння власних емоцій та емоцій інших людей. Відомими серед них є:

- методика «Фрід», яка є популярною у Швеції і спрямована на розвиток соціально-емоційної сфери у дітей (розвиває навички спілкування, емпатії, та саморегуляції, навчає соціальним нормам поведінки) через ігри та спілкування;

- «Методика Ганна», розроблена у Фінляндії, яка сприяє розвитку соціальних навичок та емоційної грамотності. Ця методика передбачає використання різноманітних вправ та ігор, що допомагають дітям розуміти свої власні емоції, розвивати емпатію та співчуття до інших, вчитися співпрацювати з іншими;

- програма «Друзі», розроблена на основі досліджень у галузі соціальної психології та педагогіки. Метою цієї програми є підвищення рівня емоційної та соціальної компетентності у дітей від 3 до 8 років;

- також варто зазначити методику «Circle Time», що походить із Великобританії. Ця методика полягає у проведенні спеціальних занять з метою розвитку соціальної та емоційної грамотності. Під час цих занять діти отримують змогу спілкуватися між собою, висловлювати свої думки, вивчати різні соціальні навички та розвивати здатність до співпраці та толерантності (Elias, et al., 1997).

2. Однією з найпопулярніших технологій є «позитивна педагогіка», що передбачає навчання дітей емоційному регулюванню, співпрацю, емпатії та здатності до спілкування. Засновником цієї технології є американський психолог Мартін Селігман, який стверджує, що позитивні емоції та задоволення від досягнень стимулюють розвиток позитивної самооцінки дитини та її успіхи в навчанні.

Однією з найбільш відомих з цієї технології є програма – «Я – кращий» (англ. «I Can Do It!») від легендарного педагога та психолога Луїзи Хей. Ця програма спрямована на розвиток позитивного мислення та самооцінки у дітей від 5 до 12 років (Elias et al., 1997).

3. Ще однією ефективною технологією є «медіаосвіта», яка допомагає дітям розвивати соціальну та емоційну грамотність шляхом вивчення різних медіа-форматів. Ця технологія передбачає використання різноманітних матеріалів (відео, мультиків, фотографій тощо) з метою вивчення емоційних реакцій та поведінки персонажів.

В рамках цієї технології можна використовувати програму «Second Step», яка є однією з найпопулярніших для розвитку соціально-емоційної сфери у дітей. Програма передбачає використання різних матеріалів (відео, ігор, книг) для вивчення різних соціальних та емоційних навичок, таких як емпатія, спілкування, розвиток самооцінки та інших.

4. Для розвитку соціально-емоційної сфери у дітей дошкільного віку у Німеччині та Франції популярними є використання технологій віртуальної реальності. Такі програми дозволяють дітям взаємодіяти з віртуальними персонажами, що допомагає розвивати емпатію та співчуття, вчать дітей виявляти свої почуття та емоції. Завдяки використанню віртуальних середовищ діти можуть відчувати емоційну співпрацю та розвивати соціальну інтеракцію.

Однією з таких програм є «Kindland», яка розроблена компанією HUGS United Inc. і спрямована на розвиток соціальних навичок дітей. У рамках програми діти можуть взаємодіяти з віртуальними персонажами, вчитися виявляти емоції, спілкуватися та розвивати співпрацю.

У Скандинавії та Фінляндії діє концепція «відкритих дошкільних закладів», де діти мають можливість самостійно вибирати, що вони будуть робити протягом дня, та спілкуватися з іншими дітьми різного віку. Така практика сприяє розвитку соціально-емоційних навичок та самоуправління у дітей.

Дуже популярною в цих країнах є програма «Roots of Empathy», яка базується на використанні взаємодії з дитиною та її матір'ю з метою розвитку соціально-емоційної сфери. У рамках програми дитина та її матір відвідують групу дітей в дитячому садку, де вони проводять заняття, що спрямовані на розвиток емпатії та соціальних навичок (Cornell et al., 2017).

Зрозуміло, що цими технологіями і методиками не вичерпується уся світова різноманітність напрямків соціально-емоційного розвитку дошкільників.

Однак, важливо зазначити, що реалізація інновацій в дошкільній освіті потребує відповідної підготовки вихователів та психологів

дошкільного навчального закладу, а також налагодження співпраці між різними секторами, включаючи наукові установи, громадські організації та державні установи. Найбільш успішна реалізація інноваційних проектів в дошкільній освіті можлива лише при наявності комплексного підходу до їх впровадження, залучення різноманітних ресурсів та дотримання принципів сталого розвитку (Кузьмінська, 2014).

Висновки

Отже, розвиток соціально-емоційної сфери є надзвичайно важливим аспектом дошкільної освіти, оскільки він визначає майбутні успіхи дитини у навчанні та соціальній адаптації.

У світі існує безліч різних технологій, які можуть бути використані для розвитку соціально-емоційної сфери у дітей. Важливо зазначити, що кожна з цих технологій має свої переваги та недоліки, тому вибір технології для використання в дошкільній освіті потребує уважного аналізу та підходу до кожного конкретного випадку.

аким чином, світовий досвід створення новацій та впровадження інновацій в дошкільну освіту може стати корисним при розробці відповідних підходів в Україні.

Література

- Кузьмінська, О.О. (2014). *Соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку: теорія і практика*. Київ: Видавництво «Наш формат». 371 с.
- Elias, M.J., Zins, J.E., Weissberg, R.P., Frey, K.S., Greenberg, M.T., Haynes, N.M., ... & Shriver, T.P. (1997). Promoting social and emotional learning: Guidelines for educators. *ASCD*. P. 175. <https://earlylearningfocus.org/wp-content/uploads/2019/12/promoting-social-and-emotional-learning-1.pdf>
- Cornell, C., Kiernan, N., Kaufman, D., Dobbie, P., Frydenberg, E., & Deans, J. (2017). *Developing social emotional competence in the early years*. In E. Frydenberg, A. J. Martin, & R. J. Collie (Eds.), *Social and emotional learning in Australia and the Asia-Pacific: Perspectives, programs and approaches* (pp. 391–411). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-981-10-3394-0_21

**ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ПРОСОДИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ РОЗПОВІДНОГО
МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

*Technologies of Development of Prosodic Operations of Narrative Speech in
Children of Senior Preschool Age*

Yuliia Krolivets

Ph.D. in Psychology

Hryhorii Skovoroda State University in Pereiaslav

E-mail: yuliakrolivets@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2476-5772>

Abstract

The article presents technologies for the development of prosodic operations of senior preschool children's narrative speech. In order to form narrative speech in senior preschool children in a holistic way, it is necessary to use psychotechniques that promote the development of prosodic operations of narration, namely: raising and lowering the voice, accelerating and slowing down speech, highlighting phrasal and logical accents. The complex of the proposed experimental psychotechniques makes it possible to develop external (prosodic) operations of narrative speech of senior preschool children.

Key words: *prosodic operations, children preschool age, narrative speech.*

Вступ

Проблема вивчення просодичного компоненту мовлення є предметом дослідження таких галузей знань як: лінгвістики, психолінгвістики, лінгводидактики, логопедії. Становлення просодичного компонента мовлення дітей дошкільного віку в психолінгвістиці є предметом дослідження Х. Богрової (2017), І. Волженцевої (2022). Додатково розглядалося означене питання в окремих працях і публікаціях Л. Засекіної, С. Засекіна (2008), Л. Калмикової (2011) та інших.

Просодія – це «вчення про принципи і засоби членування мовлення та поєднання таких розчленованих частин, як підвищення та пониження основного тону, розлади наголосів, відносне прискорення або уповільнення мовлення та розрив вимови» (Боряк, 2012).

Просодичний компонент співвідноситься з зовнішньо-мовленнєвими операціями творення розповіді, які є дискурсивними операціями. Тому для того, щоб цілісно сформувавши в дітей старшого дошкільного віку розповідне мовлення, необхідно використовувати психотехніки, які сприяють розвитку просодичних операцій розповідання, а саме: підвищення і зниження голосу, прискорення та уповільнення мовлення, виділення фразового й логічного наголосів.

Мета статті – дібрати та розробити психотехніки розвитку просодичних операцій розповідного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження

У процесі дослідження використовувались *теоретичні методи*: аналіз психолінгвістичної й психологічної літератури; *емпіричні методи*: формулювання просодичних операцій розвитку розповідного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Результати

Для розвитку просодичної виразності розповідного мовлення здійснювалося формування у дітей операцій підвищення і зниження голосу у висловлюваннях, операцій прискорення та уповільнення мовлення завдяки повторенню й відтворенню дитиною інтонації психолога, а також завдяки використанню психотехніки «Назвися по-різному», де дитина завдяки силі голосу вчилася виражати різні емоції (радість, сум, здивування, гнів). Дії прискорення та уповільнення мовлення розвивалися за допомогою психотехніки «Розкажи по-різному». Операції виділення фразового й логічного наголосів розвивалися на основі вправи «Зміни наголос», де діти інтонаційно змінювали стверджувальне речення на запитальне, а також відтворювали його зі зміненим наголосом.

Психотехніки розвитку просодичних операцій розповідного мовлення дітей старшого дошкільного віку

«Відтвори інтонацію»

Мета: розвивати фонематичний слух, операції підвищення і зниження голосу у висловлюваннях, операції прискорення та уповільнення мовлення.

Психолог: повтори за мною.

Мовленнєвий матеріал:

Летів горобець через верхверхній хлівець, ніс пуд гороху і нам дав потроху.

Босий хлопець

Сіно косить.

Роса росить

Ноги босі.

У діброві – дуби,

Під дубами – гриби,

Трава – між грибами,

Хмарки – над дубами.

А дідусь Опанас

Нам купив ананас.

Тож приходьте до нас –

Почастуємо вас.

«Зміни наголос»

Мета: формувати операції виділення фразового й логічного наголосів.

Хід виконання завдання: дитина інтонаційно змінює стверджувальне речення на запитальне.

Мовленнєвий матеріал:

Хитру сороку спіймати морока.

Сумно стало на подвір'ї.

У зайченяти є друзі.

Іграшки під дощем.

Маринка їла солодкий мед.

Їжачок збирає яблука.

Криниця засохла.

Лісові звірі занепокосні.

«Зміни наголос»

Мета: формувати операції виділення фразового й логічного наголосів.

Хід виконання завдання: дитина слухає запропоноване психологом речення та відтворює його зі зміненим наголосом.

Мовленнєвий матеріал:

Хитру сороку спіймати морока – Хитру сороку спіймати *морока*.

У зайченяти є друзі – У зайченяти є *друзі*.

Маринка їла солодкий мед – Маринка їла *солодкий* мед.

Сумно стало на подвір'ї – Сумно стало *на подвір'ї*.

Їжачок збирає яблука – Їжачок збирає *яблука*.

«Розкажи по-різному»

Мета: формувати дії прискорення та уповільнення мовлення.

Хід виконання завдання: Психолог пропонує дитині розвагу: уявити, що вона поспішає додому, але перед тим як піти, їй треба продекламувати будь-який вірш дуже швидко, щоб встигнути. Потім ситуація змінюється й дитина уявляє себе старенькою бабусею, або дідусем, який повільно говорить.

«Назвися по-різному»

Мета: формувати дії змінювати інтонацію.

Хід виконання завдання: Психолог пропонує дітям по черзі сказати як їх звати, але з різною інтонацією (веселою, засмученою, розгніваною, здивованою).

Мовленнєвий матеріал:

Мене звати Софія (весело); Мене звати Нікіта (засмучено); Мене звати Вероніка (розгнівано), Мене звати Артур (здивовано).

Висновки

Перед тим як застосовувати передбачені психотехніки, враховувалася відповідність зовнішніх вимог, що ставилися перед дитиною, фізіологічній готовності її мозку (сприймати, розуміти й опанувати зміст програми розвитку). Таким чином, комплекс запропонованих експериментальних психотехнік дає змогу розвивати зовнішні (просодичні) операції розповідного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Література

Богрова, Х.Б. (2017). Психологічні особливості розвитку просодичного компонента мовлення дітей дошкільного віку засобами вокалотерапії. *Дис. канд. психол. наук*. Переяслав-Хмельницький.

- Боряк О.В. (2012). Аналіз результатів логокорекційної роботи з виправлення просодичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з дизартрією засобами логоритміки. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*, 22, 21-25.
- Засекіна, Л.В., & Засекін, С.В. (2008). *Психолінгвістична діагностика*. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 188 с.
- Калмикова, Л.О. (2011). Принципи формування мовленнєвої особистості дошкільника – суб'єкта мовленнєвої діяльності. *Psycholinguistics*, 7, 25–31.
- Volzhentseva, I. (2022). Psychological Features of the Development of the Prosodic Component of Preschool Children's Speech. *Preschool Education: Global Trends*, 1, 7–34. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6972191>

DOI: 10.5281/zenodo.8088928

**THEORETISCHER ASPEKT DER SOZIALISIERUNG VON DEN
VORSCHULKINDERN**

Theoretical Aspect of the Preschool Children's Socialization

Olena Lytvyshko

*Ph.D. in Pedagogy, Senior teacher of the department
of social pedagogy and social work*

Hryhorii Skovoroda University in Pereyaslav (Ukraine)

E-mail: lytvyshko1980@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9756-0658>

Inna Mysan

*Ph.D. in Pedagogy, Assistant Professor of the
Department of Psychology and Pedagogy of Preschool Education,*

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav (Ukraine)

E-mail: mysan.iv79@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9416-4484>

Abstract

The article examines the concept of socialization as a process that includes assimilation of social experience by an individual, adaptation to the social environment, active activity, development of social values and stereotypes of social behavior. It is noted that the term “socialization” is a multidimensional concept that covers the space from the understanding of the essence of socialization as passive assimilation by an individual of the norms, rules, and values of a particular society to the emphasis on the subject's own activity. The problem of preschool childhood is studied.

Key words: *socialization, children of a preschool age, socialization of personality, childhood, preschool childhood.*

Einführung

Der moderne Zustand der Gesellschaft wird von den tiefgreifenden Veränderungen in ihrer Struktur begleitet. Im politischen und wirtschaftlichen Leben des Landes gehen globale Veränderungen. Die Veränderungen in den soziokulturellen

und wirtschaftlichen Realitäten beschleunigen das Tempo der sozialen Dynamik, bilden die neuen sozialen Strukturen, verändern die sozialen Ideale und Werte. In der heutigen Gesellschaft treten die neuen Werte in der Kultur auf, entstehen die neuen Beziehungsformen zwischen den Erwachsenen und Kindern, und die Hauptkomponenten des pädagogischen Prozesses lassen sich nicht die harmonische Sozialisation von den Vorschulkindern adäquat durchführen. Nicht nur die Bildung und die Erziehung des Nachwuchses sollen ein wesentlicher Bestandteil vom sozialpädagogischen Handeln werden, sondern auch die Sozialisation des Einzelnen.

Zur Methode

Bei der Untersuchung des Sozialisationsprozesses von den Vorschulkindern wurden die solchen empirischen Methoden verwendet: die theoretische Analyse von den in- und ausländischen wissenschaftlichen Studien, die bei der Zusammenfassung und der Systematisierung des Materiales zum Sozialisationsproblem von den Vorschulkindern hilft, dazu auch Gespräche, didaktische Spiele und Aufgaben, Audios und Videos von der Fiktion.

Ergebnisse der Untersuchungen

Der Begriff «die Sozialisierung» entsteht am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhundert in den Werken des amerikanischen Soziologen F. Giddings und des französischen Soziologen G. Tarde für die Bezeichnung des Eintrittsprozesses des Einzelnen in die Gesellschaft.

Die Sozialisation gehört zu den universellen Prozessen, die mit dem sozialen Bildungsprozess des Einzelnen verbunden sind. Der Autor des Begriffs „die Sozialisierung“ ist der amerikanische Soziologe F. Giddings, der als der erste diesen Begriff in das wissenschaftliche Bereich eingeführt hat. Die Sozialisation ist seiner Meinung nach «ein Entwicklungsprozess der sozialen Natur oder des sozialen Charakters» (Giddings, 1897). Sozialisation wurde als der Eintritt eines Einzelnen in das soziale Umfeld durch die Anpassung an dieses interpretiert, «das Lernen der bestimmten Rollen und Funktionen, die jedes Individuum, seine Vorgänger nachahmend, im Laufe seiner gesamten Entstehungs- und Entwicklungsgeschichte wiederholt» (Paryghyn, 1967).

Die Sozialisation ist ein Prozess, der einerseits die Assimilation der sozialen Erfahrungen durch das Einzelnen, die Anpassung an das soziale Umfeld, die Assimilation seiner Traditionen, Normen und Werte beinhaltet, und andererseits die

aktiven Handlungen, die Einbeziehung in das soziale Umfeld. Der Einzelne, der die neuen Rollen und Regeln lernt, kann dabei auch die Fähigkeit erwerben, etwas Neues zu schaffen (Kapsjka, 2006).

Das Sozialisationsproblem von einem Einzelnen – der Formungsprozess des Individuums als ein soziales Subjekt, seine Bewältigung der sozialen Werte und der sozialen Verhaltensstereotypen – ist das führende in der Soziologie eines Einzelnen. Da es in der Soziologie auf der Mikroebene darum geht, die Sozialisationsmechanismen als die Prozesse der Funktionsaneignung und Rollenbewältigung zu untersuchen, werden der Prozess der «Humanisierung» (Sozialisierung) selbst und die Vorgänge des Eintritts eines Einzelnen in die menschliche Gesellschaft durch das Prisma von den Rollenkonzepten betrachtet (Roghaljsjka, 2008).

Die zahlreichen Ansätze zum Verständnis des Menschenwesens spiegeln einerseits die bestimmten Realitäten wider und können andererseits auf die methodischen Herausbildungsgrundlagen von den Zugängen zur menschlichen Existenz und auf diesem Grund die Entstehung der pädagogischen Konzepte der Sozialisation und der Persönlichkeitsbildung beeinflussen. Die wesentlichen philosophischen Postulate, die die unterschiedlichen Ansichten über ein Individuum synthetisieren, sind die Gründe, auf die sich die Pädagogik beruft, um die pädagogische Vision der Sozialisation als ein sozialer Prozess, sein Verständnis und seine Interpretation zu definieren (Roghaljsjka, 2008).

Die heutige Bildungssituation lässt sich die Bedürfnisse des modernen Kindes, etwas über die Welt und sich selbst darin zu lernen, nicht ansatzweise befriedigen. Die Erwachsenen mit ihren Alltagsorgen erkennen nicht immer, dass sie es heute mit einem «neuen Kind zu tun haben, das sie nicht gut verstehen, dessen Erziehung und Ausbildung sie mit alten Ansätzen betreiben, die sich nicht rechtfertigen und die keine harmonische Sozialisation eines modernen Kindes gewährleisten» (Roghaljsjka, 2008).

Sozialisation in ihrer wesentlichen Dimension ist ein komplexer Prozess, der von einer ganzen Reihe von Widersprüchen begleitet wird, die in der Interaktion von der Gesellschaft und dem Einzelnen entstehen.

Der Sozialisationsbegriff ist eines der zentralen Probleme der sozialen psychologisch-pädagogischen Persönlichkeitsentwicklung des Kindes. Die moderne Kindheit ist nicht nur ein psychologisches und pädagogisches Phänomen, sondern auch ein soziokulturelles. Die moderne Sozialwelt hat der Wissenschaft eine dringende und problematische Frage nach dem sozialen Entwicklungswesen eines Vorschulkindes gestellt, die in seiner allmählichen Bewältigung der soziokulturellen

Errungenschaften der Gesellschaft besteht, in der Bildung der Fähigkeit, sich selbst und die Welt zu bewussten und damit zu interagieren.

Die Kindheit ist eine besondere Phase nicht nur in der psychophysischen und psychischen, sondern auch in der sozialen Reifung eines Menschen, und dieser Phase kann nur die Reife gegenübergestellt werden. Die Vorschulzeit ist von einem komplexen Entwicklungsprozess der körperlichen und geistigen Stärke, von der Assimilation der sozialen Traditionen, vom Lernen der Welt und vom Entdecken der Lebenstiefe und Lebensfülle erfüllt.

So hat S. Rusova immer wieder betont, dass «ein Kind keine kleine Person ist, sondern ein einzigartiges Wesen mit all seinen körperlichen und geistigen Kräften. Ein Kind ist ein völlig physischer und geistiger Einzelorganismus» (Rusova, 1997). Jedes Kind ist ganz anders als ein Erwachsener. Es gibt allgemeine Typen von Kindern, und gleichzeitig gibt es einen signifikanten Unterschied zwischen einzelnen Kindern; und jeder Erzieher muss diese außergewöhnliche Individualität von Kindern berücksichtigen. Für einen Erwachsenen ist es nicht so einfach, ein Kind zu verstehen, denn «die Psychologie von den Kindern unterscheidet sich von der Psychologie von den Erwachsenen, die Stimmungen des Kindes sind dazu auch ganz wechselhaft, die Mittel, sie auszudrücken, sind noch sehr unklar» (Rusova, 1997). Aus diesem Grund schenkte S. Rusova den Lehrern eine große Aufmerksamkeit, dass es, um ein Kind zu erziehen und zu lehren, «notwendig ist, das Kind zu kennen, seine spirituellen Neigungen, sein Temperament, die physische Zusammensetzung des Körpers zu verstehen» (Rusova, 1997).

Die Vorschulkindheitsjahre sind eine sensible Zeit für die Sozialisation des Einzelnen. In der Interaktion eines Vorschulkindes mit der Umwelt, die sich in der direkten Kommunikation mit Erwachsenen, in den Spielen und Wettbewerben mit den Gleichaltrigen, im Kennenlernen der fiktionalen Werke, im Prozess der verschiedenen produktiven Aktivitäten, in der Beherrschung von Bildungsaktivitäten manifestiert, entwickeln sich die bildlichen Formen des Wissens über die natürliche materielle und soziale Umwelt und das eigene «Ich». Die soziale Aktivität erfüllt die Bedürfnisse des Kindes, ein Gegenstand in der Bewältigung der Menschenwelt, der Kultur und sich selbst zu sein.

Die Sozialisation eines Einzelnen beinhaltet die aktiven Verbindungen mit der Gesellschaft, die die Trends für die sozialen Interaktionen und die kreativen Aktivitäten eines Vorschulkindes schaffen, die Entwicklung seiner sozialen Aktivitäten, in der das Niveau seiner Sozialität, die Tiefe und die Vollständigkeit seiner sozialen Beziehungen zum Ausdruck kommt und sich verwirklicht.

Der Begriff «die Sozialisation» ist ein mehrdimensionales Konzept, das den Raum von dem Verständnis des Sozialisationswesens als die passive Assimilation von

den Normen, Regeln und Werten in einer bestimmten Gesellschaft durch ein Individuum bis zur Betonung der eigenen Aktivitäten des Subjekts umfasst. Im allgemeinsten Sinne wird dieses Phänomen als die Verinnerlichung der sozialen Normen, der moralischen Regeln, der Wertorientierungen, der Kenntnissen und der Anweisungen eines Einzelnen definiert, die seine aktive Teilnahme am Leben einer bestimmten Gesellschaft und seinen kreativen Umgang mit ihr sicherstellt.

Schlussfolgerungen

Die Sozialisation von Vorschulkindern ist unserer Meinung nach ein Prozess der kindlichen Aneignung der Normen, der Regeln, der Werte und der Verhaltensmuster, dank ihrer Teilnahme am gesellschaftlichen Leben und der kreativen Wahrnehmung einer Reihe von den sozialen Rollen. Der Sozialisationsprozess basiert sich auf einer Kombination aus der spontanen Erkenntnis der Realität und der zielgerichteten Erziehungshandlungen, dank derer die Selbstentwicklung und die Selbstbestimmung des Einzelnen in der Kultur einer bestimmten Gesellschaft, die Bewältigung der soziokulturellen Erfahrungen durch seine subjektive Kenntnis der sozialen Umwelt und die Konstruktion eines sozialen Weltbildes stattfinden.

Im Sozialisationsprozess wird also das schöpferische Potenzial jedes Einzelnen durch die Schaffung der umfassenden soziokulturellen Bedingungen für das „Aufwachsen“ des Kindes in der Kultur der Gesellschaft selbst entdeckt.

References

- Giddings, F. (1897). *The Theory of Socialization*. N.-Y., 22.
- Paryghyn, B.D. (1967). *Socjaljnaja psichologhija kak nauka [Social psychology as a science]*. L.: Lenynzdat, 262 [in Russian].
- Kapsjka, A.J. (2006). *Socializacija osobystosti – nadzavdannja socialjnoji pedaghoghiky. Socialjna pedaghoghika: Pidruchnyk [Socialization of the individual is the overarching task of social pedagogy]*. Kiew: Centr navchaljnoji literatury, 4-19 [in Ukrainian].
- Roghaljsjka, I.P. (2008). *Socializacija osobystosti u doshkiljnomu dytynstvi: sutnistj, specyfika, suprovid [Socialization of personality in preschool childhood: essence, specificity, support]*. Kiew: Milenium, 400 [in Ukrainian].
- Rusova, S.F. (1997). *Vybrani pedaghoghichni tvory: U 2 kn. [Selected pedagogical works]*. Kn. I. Kiew: Lybidj, 272 [in Ukrainian].

DOI: 10.5281/zenodo.8088940

**СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ
НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ**

*Social Formation of Preschoolers with General
Underdevelopment of Speech*

Darya Malysheva

Postgraduate student of V.O. Sukhomlynskyi

National University of Mykolaiv

E-mail: dashkami@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0827-384X>

Abstract

The article examines the process of social development of a child, which is determined by a certain social situation of development, based on the natural capabilities of an individual, as a result of which the ability to productive social interaction in various life circumstances is developed. It is noted that the social experience acquired by the child in communication depends on the variety of social relationships in the environment of the closest people. It is also stated that the general underdevelopment of preschool children's speech complicates the process of their social development, as it limits their opportunities for free communication with adults and peers.

Key words: *preschoolers, preschool age, social development of a child, social experience, general underdevelopment of speech.*

Вступ

Актуальність дослідження проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку зумовлена зміною соціокультурних умов формування особистості. У сучасній соціокультурній ситуації головною домінантою є соціалізація особистості як результат її соціального становлення, досягнення оптимальної форми соціальної активності та компетентності, що дає змогу дитині бути активним перетворювачем власного життя та довкілля, мати право свободи вибору і ставати суб'єктом власної життєдіяльності. У зв'язку з цим закладу дошкільної освіти відводиться особлива роль – спільно з сім'єю

стати провідною соціальною інституцією соціалізації, яка забезпечує соціальне становлення дітей дошкільного віку, спрямовує на розвиток соціально та індивідуально значущих рис особистості та її успішне функціонування як суб'єкта власної життєдіяльності у суспільному довіллі. Вхідження дитини в суспільство, засвоєння ним традицій, цінностей, норм і правил поведінки, оволодіння мовленням та комунікативними навичками, здатністю ефективно взаємодіяти з оточенням – процес важливий і необхідний, який ускладнюється розмаїттям соціальних функцій, що покладаються на особистість з моменту її народження.

Дошкільний вік є важливим етапом в соціальному розвитку дитини, забезпеченні процесу її соціального становлення, розвитку мовлення, просоціальних форм поведінки і соціального орієнтування дитини. Зміни, що супроводжують період первинної соціалізації дитини дошкільного віку, визначають її бажання й уміння спілкуватися з іншими людьми, наявність позитивної мотивації у стосунках із ними, комунікативний досвід, впевненість у собі, емпатію, співробітництво у груповому спілкуванні, навички спільної діяльності тощо.

Методи та методики дослідження

Під час вивчення процесу соціального становлення дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення бралися за основу такі емпіричні методи: спостереження за мовленнєвими висловлюваннями дітей, бесіди, дидактичні ігри, завдання, аудіо та відео твори художньої літератури, розповідання творів художньої літератури.

Результати

Для нашого дослідження важливим є розуміння процесу соціального становлення дитини як процесу, детермінованого певною соціальною ситуацією розвитку, в якому індивідом на основі природних можливостей напрацьовується здатність до продуктивної соціальної взаємодії у різних життєвих обставинах (як критичних, так і повсякденних), забезпечується успішність у різних видах діяльності у суспільстві, здатність до розв'язання конкретних соціальних завдань, з використанням набутих умінь і навичок, навчального і життєвого досвіду, соціальних цінностей і розвинених особистісних орієнтацій. У Базовому компоненті дошкільної освіти – державному стандарті, який визначає вимоги до

обов'язкових компетентностей та результатів освіти дитини дошкільного віку, у розділі «Дитина в соціумі» визначено державні вимоги до формування у дітей знань у цій галузі, наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії з членами сім'ї, родини, іншими людьми та вміння дотримуватись цих правил в соціально-громадянському просторі, навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватися у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021). Завдяки спілкуванню з дорослими, як носіями суспільно-історичного досвіду людства, в дитини з'являються інтерес та вміння розуміти інших, долучатися до спільної діяльності з однолітками та дорослими, об'єднувати з ними свої зусилля для досягнення спільного результату, оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей. Взаємодія з іншими людьми є своєрідним видом входження дитини в людський соціум, що вимагає уміння узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими членами суспільства.

Соціальний досвід, який набуває дитина у спілкуванні, залежить від розмаїття соціальних стосунків у найближчому оточенні за умови наявності активної позиції дорослого та трансляції ним культурних форм взаємодії між людьми в суспільстві. Засвоєння такого досвіду відбувається лише у спільній діяльності і спілкуванні з іншими людьми. Саме таким чином дитина оволодіває мовленням, новими знаннями і вміннями, стає соціально компетентною; у неї формуються духовні і соціально-моральні цінності, переконання і потреби, закладається алгоритм ефективного виконання соціальних ролей. Водночас, процес соціального становлення дитини старшого дошкільного віку подекуди ускладнюється порушеннями мовлення і особливої актуальності набуває цей процес у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Науковці визначили поняття «загальне недорозвинення мовлення» у дітей з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом як «форму мовленнєвої аномалії, при якій порушено формування усіх компонентів мовленнєвої системи, що відноситься до її як звукової, так і смислової сторони» (Левина & Никашина, 1967). На переконання дослідників, у дітей, розвиток яких ускладнено загальним недорозвиненням мовлення, порушується формування всіх компонентів мовленнєвої системи; для них характерним є обмежений словниковий запас, аграматизм, порушення звукового складу слів, фонематичні процеси та вимова звуків. У таких дошкільників наявні труднощі становлення міжособистісних стосунків, неадекватність емоційних реакцій, порушення комунікативної діяльності, що призводить до зниження рівня особистісного розвитку і обмежує психосоціальні можливості у прийнятті суспільного довілля.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми вивчення дошкільників із загальним недорозвитком мовлення дозволяє дійти висновку, що не всі аспекти психічного розвитку дітей вивчено однаковою мірою (Л. Андрусишина, І. Левченко, Г. Юсупова). Найменш вивченим є аспект особистісного і соціального розвитку таких дітей. Погоджуємося з Л. Трофименко, що «розробка цієї проблеми сприятиме удосконаленню системи психолого-педагогічного супроводу дитини з мовленнєвими порушеннями, яка передбачає тісну професіональну взаємодію психологів та логопедів і повинна включати в себе такі напрями діяльності, як робота з дитиною, робота із батьками, робота з персоналом дошкільного закладу» (Трофименко, 2021). Проблема соціального становлення дітей з вадами мовлення зумовлюється не лише суто мовленнєвим порушенням, але і її наслідками, оскільки дитина усвідомлює свою ваду і відчуває особливе ставлення до неї з боку інших людей. «Пристосування дитини до своєї вади через внутрішні відчуття та поведінку дитини формує певні захисні механізми, які накладають відбиток на формування її особистості» - наголошує Л. Трофименко (Трофименко, 2021). Водночас, використання спеціальних форм та засобів психолого-педагогічної допомоги у поєднанні з корекційною логопедичною роботою, спрямованою на виправлення мовленнєвих вад, сприяє згладжуванню проявів вторинних порушень та допомагає повноцінному становленню особистості дитини. Таке бачення проблеми знаходимо і Н. Кабельнікової, яка вважає, що «оскільки недорозвинення мовлення у дітей являє собою комплекс когнітивних, мовних, комунікативних, емоційних, патопсихологічних, неврологічних та соціальних порушень, що негативно впливають на життєдіяльність дитини, застосування суто логопедичного підходу до його подолання, як засвідчує практика, є недостатньо ефективним, це і визначає актуальність розробки проблеми у різних аспектах: клініко-психологічному, лінгвістичному та психолого-педагогічному» (Кабельнікова, 2017).

Висновки

Отже, загальне недорозвинення мовлення ускладнює процес соціального становлення дітей дошкільного віку, оскільки обмежує можливості їхнього вільного спілкування з дорослими та однолітками, робить наявними труднощі і напругу, які відчуває дитина під час спілкування і цим спричиняє недостатню мовленнєву активність, яка з часом може призводити навіть до порушень поведінки та явищ соціальної дезадаптації. Значна кількість дітей з таким

порушенням мовлення досить критично ставляться до власного дефекту, що становить загрозу соціальній значущості їхньої особистості, яка у цьому віці інтенсивно соціалізується. Усвідомлення дітьми власної мовної неповноцінності, хвороблива фіксація дитини на мовленнєвому дефекті є негативним чинником, що несприятливо позначається на процесі її соціального становлення, оскільки породжує негативні емоційні стани, знижує самооцінку, викликає невпевненість у своїх силах, посилює негативізм при спілкуванні з однолітками та гальмує процес налагоджування міжособистісних стосунків. Така ситуація вимагає проведення спеціальної роботи та розробку ефективних корекційно-педагогічних впливів на процес соціального становлення дитини як важливого компонента процесу її соціалізації.

Література

- Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Наказ МОН України N 33 від 12.01.2021. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2020/21.12/bazovyy%20koment%20doshkillya.pdf>
- Левина, Р.Е., & Никашина, Н.А. (1967). *Характеристика общего недоразвития речи у детей. Основы теории и практики логопедии*. Москва, 48-52.
- Трофименко, Л. (2021). *Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями*. Режим доступу: <https://Lib.Iitta.Gov.Ua>
- Кабельнікова, Н.В. (2017). *Первинне недорозвинення мовлення у дітей (клінічний, психолінгвістичний та психолого-педагогічний аспекти)*. Херсон: Борисфен-про, 222.

DOI: 10.5281/zenodo.8088946

**ВПЛИВ СІМ'Ї НА ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

*The Influence of the Family on the Emotional Development
of Preschool Children*

Mykola Nariichuk

Ph.D. in Pedagogy

Municipal institution «Odesa Pedagogical Vocational College»

E-mail: Yampolenik@ukr.net

Abstract

In the modern educational space, it is in demand to determine the regularities and features of the emotional worldview of a preschool child, the development of his emotional sphere, which plays an important role in realizing the integrity and harmony of the child's personal potential. The conditions of development of modern children allow us to state undesirable trends, including: a gradual increase in children with the presence of depression, emotional tension, neurotic complications of development, increased emotional sensitivity and disorders. The article contains materials about the influence of the family on the emotional development of preschool children. Research by scientists about the factors affecting the child's personality in the family is presented. The role of the family in the formation of a child as an individual and a group of problem families is determined. The article will be useful for specialists working with preschool children.

Key words: *family, child, emotions, socialization.*

Вступ

Модернізація системи освіти в умовах культурного і духовного відродження суспільства потребує звернення до питань забезпечення можливостей для розвитку та самовдосконалення особистості. Державна програма «Діти України», «Національна стратегія розвитку освіти України у період з 2013 до 2021 років», Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, зміна освітянської парадигми, масштабність та гострота соціальних,

економічних, культурних проблем потребують піднесення пріоритету дошкільної освіти, формування в суспільстві розуміння важливості ранніх етапів життя людини як найвідповідальнішого періоду її соціального становлення (Базовий компонент дошкільної освіти, 2012).

Проблеми сімейного виховання завжди привертала увагу педагогічні науки, адже сім'я один із найважливіших виховних інститутів, значення якого для особистості важко переоцінити. Сьогодні сім'я переживає серйозні труднощі, що значною мірою зумовлено кризовими явищами, притаманними українському суспільству в цілому, що негативно позначаються на внутрішньо-сімейній атмосфері, знижують дієвість виховної функції сім'ї, вносять далеко не завжди педагогічно виправдані зміни в її зміст, призводять до того, що сімейне виховання стає об'єктом критики з боку держави, яка вимагає підвищення відповідальності батьків за виховання дітей (Гавриш, 2005).

Про важливість сімейного виховання зазначено в Конституції України, Конвенції про права дитини, Державній програмі «Освіта», Національних програмах «Діти України», та «Українська родина», інших державних документах.

В Державній програмі «Освіта» сформульовані завдання сім'ї, батьки визначаються, як перші педагоги дитини, які мають створити умови для повноцінного становлення особистості, забезпечити дитині відчуття захищеності, довіри, рівноваги (Базовий компонент дошкільної освіти, 2012).

Результати

Сім'я – найперший соціальний інститут, що робить вагомий внесок у процес соціалізації дитини, і першочергова роль у цьому процесі належить батькам. Упродовж усього життя дитини сім'я є тим мікросередовищем, де відбувається її особистісне становлення. Сучасні сім'ї різноманітні, і від того, в якій родині живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості, які емоції переживатиме дитина (Алексеєнко, 2002).

Науковці одностайні у тому, що родині належить значна роль у розвитку емоційної сфери дитини. Існує безліч чинників сімейної ситуації, таких, як склад сім'ї, психологічний клімат, особливості сімейних взаємин, стиль виховання, особливості емоційності батьків, система їх очікувань і цінностей, які становлять основу формування емоційної сфери дитини. Психологи по-різному аналізують значення факторів сімейної ситуації на емоційний розвиток дитини (Мельничук, 2002).

Наприклад, С. Томкінс (Інтеграція в дошкільній освіті як інноваційне явище, або що треба знати про інтеграцію?, 2017) виокремлює чотири основні способи «соціалізації смутку»:

- 1) за допомогою покарання (каральний тип);
- 2) за допомогою заохочення;
- 3) за допомогою часткового заохочення;
- 4) за допомогою різнорідних засобів.

Вчений диференціюючи «способи соціалізації» вважав, що коли сльози дитини викликають негативну реакцію дорослих або повністю ігноруються, має місце каральний тип соціалізації печалі. Така поведінка батьків стає причиною страхів дитини і низької толерантності до фрустрації.

Заохочувальний тип соціалізації печалі, на думку вченого, характеризується тим, що батьки намагаються заспокоїти дитину і починають дії, спрямовані на усунення стимулу, який викликав печаль. Це сприяє формуванню почуття довіри, чесності, виховує мужність і стійкість до фрустрації.

Вибір того чи іншого способу соціалізації печалі залежить від минулого досвіду батьків, а також індивідуальних особливостей дитини. Дитина з низьким порогом печалі плаче частіше і сильніше, викликаючи у батьків більше роздратування і схилиючи їх до карального типу.

Інший тип соціалізації печалі (часткове заохочення) характеризується тим, що батьки просто пестять і підбадьорюють плач дитини, не намагаючись впливати на причину печалі. З віком, така дитина буде не здатна долати печаль.

Як стверджував С. Томкінс, жоден з цих способів соціалізації, не застосовується в чистому вигляді.

Не менш важливим, на думку К. Ізарда, виявляється реагування батьків на вираження у дітей емоції радості. Переживання цієї емоції вкрай важливі для нормального розвитку дитини. Однак радість не може бути результатом вольового зусилля або метою діяльності (Алексюк, 1998).

Батьки не можуть навчити дитину радіти. Експресія радості, як правило, пов'язана з посмішкою. Яка рано з'являється у дитини, але спочатку вона носить ендогенний характер. Проте батьки реагують на неї як на емоцію соціальну, сприяючи формуванню емоційної прихильності.

У дослідження проблеми розвитку особистості в сім'ї, характеру взаємовідносин між батьками та дітьми важливий внесок зробили видатні зарубіжні та вітчизняні психологи і педагоги Е. Фромм, Д. Бомринд, Е. Еріксон,

Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, А. Гречишкіна, Т. Кравченко, А. Іванцова та інші.

У своїй роботі А. Іванцова, орієнтовно визначила три групи проблемних сімей:

- – сім'я з безвідповідальним ставленням до виховання дітей, де стан ускладнюється аморальною поведінкою і способом життя батьків;
- сім'я з низькою педагогічною культурою батьків, які припускаються помилок у доборі засобів, методів і форм роботи з дітьми, батьки не можуть обрати правильний стиль і тон взаємин з дітьми;
- сім'я у якій діти опинилися без нагляду з різних причин: розлучення, розлад у сім'ї, зайнятість батьків.

В. Семиченко і В. Заслуженюк вирізняють такі найсуттєвіші структурні компоненти сім'ї:

Влада та її розподіл, співвідношення між формальною (дозволеною нормами сучасного суспільства) владою і неформальним лідером.

Комунікації (взаємозв'язки), тобто розподіл інформаційних потоків у родині. У будь-якій сім'ї взаємодія між окремими її членами має різну насиченість, тривалість та якісні особливості (Алексюк, 1998).

У своєму дослідженні Т. Кравченко наводить чинники, які впливають у сім'ї на особистість дитини. Умовно автор поділяє їх на три групи:

- 1) рівень інтелектуального розвитку в сімейному оточенні;
- 2) емоційний вплив значущих інших на особистість дитини;
- 3) духовний вплив на дитину.

Т. Алексеєнко всі умови за результатом впливу на дитину поділяє на чотири типи, а саме: сприятливі умови, умови напруження, умови ризику, несприятливі умови.

Найближчим соціальним оточенням дитини є, як правило, сім'я. Тривалий час вона найвідчутніше впливає на формування особистості підростаючої людини. За даними Е. Смирнової та її колег, діти, які ростуть в неповних сім'ях, мають менш сприятливу картину емоційно-особистої сфери, порівняно з однолітками, зростаючими в повних сім'ях.

Висновки

Отже, особлива значущість сімейного мікросередовища пояснюється відносною самостійністю дитини, залежністю життя і благополуччя від піклування і допомоги дорослих людей, що її виховують. Такі впливи, як

схвалення і несхвалення батьків, є регулятором і стимулом психічного розвитку дитини. Від їхнього характеру залежить формування деяких властивостей дитини та її поведінки.

Література

- Алексеєнко, Т. (2002). Інтегровані умови сучасного сімейного виховання і коефіцієнт їхньої корисної дії. *Педагогіка і психологія*, 1–2, 53–61.
- Алексюк, А. (1998). *Педагогіка вищої освіти України*. Історія. Теорія. Київ: Либідь.
- Базовий компонент дошкільної освіти: нова редакція (2012). *Дошкільне виховання*. 7, 4–19.
- Войтко, В. (2014). *Емоційні порушення в дитячому віці та їх корекція*. Методичні рекомендації. Кіровоград: КЗ «КОШППО імені Василя Сухомлинського». С. 5.
- Гавриш, Н. (2005). *Художнє слово і дитяче мовлення*. 128 с.
- Інтеграція в дошкільній освіті як інноваційне явище, або що треба знати про інтеграцію? (2017). Режим доступу: http://ukrdeti.com/wpcontent/uploads/2017/08/Стаття_проф.Крутій-К._Інтеграція.pdf.
- Капська, А. (2000). *Соціальна педагогіка*. Київ. 244 с.
- Кравченко, Т. (2009). Сім'я та її вплив на соціалізацію дитини. *Педагогіка і психологія*, 3, 32–42.
- Мельничук, І. (2002). Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. *Наука і освіта*, 5, 42–44.
- Трофаїла, Н. (2014). Емоційна сфера дитини-дошкільника: її розвиток та особливості. *Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти*, 349–356.
- Трофаїла, Н. (2017). Соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку у просторі сім'ї та родини. Збірник наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції: *Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень*. (м. Одеса, 15-16 вересня 2017 р.) (с. 60–63). Одеса: ГО «південна фундація педагогіки».

DOI: 10.5281/zenodo.8088950

**БЕЗПЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ –
ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ**

*A Safe Environment in Educational Institutions
is a Response to the Challenges of Wartime*

Olena Nyzkovska

Researcher

State Scientific Institution «Institute of Education Content Modernization»

<https://orcid.org/0000-0002-8994-159X>

Abstract

This publication examines specific problems of organizing a safe environment in educational institutions of Ukraine in response to the challenges of wartime. Aspects of updating the regulatory and legal framework regarding the safety of educational institutions, the practice of creating a safe infrastructure of educational institutions, and the organization of safe transportation of children, students, and teaching staff to educational institutions and home are key. The materials are based on the data of the monitoring study of the material and technical support of educational institutions as of 01.01.2023 and the analysis of current legislative, administrative, instructional and other regulatory documents. Ways to solve the mentioned problems are outlined, and information about the achieved results is provided.

Key words: *educational institutions, safe educational environment, protective structures of civil protection, shelter, storage, safe transportation of participants in the educational process.*

Вступ

Повномасштабна агресія РФ проти України, що розпочалася 24.02.2022, кинула нові виклики українському суспільству, зокрема й вітчизняній освіті. У зв'язку із численними загрозами здоров'ю і життю цивільного населення, які постійно несе ця війна, різко загострилася проблема убезпечення дорослих і дітей під час повітряних тривог, ракетних і артилерійських обстрілів, ймовірного застосування ворогом інших засобів масового враження. На жаль, заклади

освіти, культури, торгівлі, житловий фонд та багато інших об'єктів виявилися неготовими до цивільного захисту на початок вторгнення. Тому довелося у спішному порядку вживати термінових заходів щодо захисту населення, розпочинати системну роботу з підготовки, оснащення, вдосконалення укриттів у закладах освіти не лише з метою безпечного перебування в них дітей і дорослих, а й для здійснення освітнього процесу, організації, задоволення побутових потреб його учасників тощо.

Перший рік війни оголив численні проблеми не лише в оснащенні та утриманні укриттів і сховищ у закладах освіти, а й в організації безпечного підвезення учасників освітнього процесу до закладів освіти й додому в умовах воєнного стану по всій території, підконтрольній українській владі.

З огляду на зазначене, метою нашого дослідження стало вивчення чинної нормативної бази з питань створення безпечного середовища в закладах освіти (об'єктів цивільного захисту) та стану забезпечення безпечним підвезенням дітей, учнів, педагогічних працівників до закладів освіти і додому в умовах воєнного часу, розроблення пропозицій до нових нормативних документів Уряду.

Методи та методики дослідження

У межах програми науково-дослідної роботи відділом наукового дослідження та впровадження засобів навчання в безпечний освітній простір Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (далі – ДНУ ІМЗО) проведено моніторинг матеріально-технічного забезпечення закладів освіти станом на 01.01.2023. Також проаналізовано чинну нормативно-правову базу з питань безпеки закладів освіти та створення в них безпечного освітнього середовища, насамперед, предметно-просторового, з урахуванням викликів воєнного часу. У цих тезах наведено основні дані оперативної інформації департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської державних/військових адміністрацій, наданої за період з 01 січня по 31 грудня 2022 року відповідно до листа МОН від 21.12.2022 № 1/15586-22 за розробленими ДНУ ІМЗО спільно з МОН формами (на електронних і паперових носіях). Надіслана інформація узагальнена в розрізі всіх регіонів України, математично оброблена й проаналізована з елементами порівняння показників.

Результати

Закон України «Про освіту» (Закон України, 2017) гарантує і унормовує перебування учасників освітнього процесу в безпечному середовищі. Так, стаття

І цього Закону визначає: безпечне освітнє середовище – це «сукупність умов у закладі освіти, що унеможлиблюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможлиблюють вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин». До початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України освітянська практика розглядала це тлумачення переважно в застосуванні до територій, навчальних та основних службових приміщень у спорудах закладів освіти, не надаючи уваги підвальним, цокольным приміщенням, які могли б застосовуватися як укриття і сховища. Не вивчався і стан наявних поблизу закладів освіти захисних споруд цивільного захисту.

Улітку 2022 року освітній омбудсмен України, коментуючи на своєму сайті питання про укриття у закладах освіти, заявив (Освітній омбудсмен, 2022): під час відновлення зруйнованих закладів освіти та будівництва нових ми обов'язково повинні враховувати, що в кожному з цих закладів має будуватися сховище, і це сховище має не просто бути, а й відповідати визначеним для будівель цивільного захисту вимогам. Робота розпочалася.

Перед початком 2022/2023 навчального року МОН провело аудит закладів освіти щодо наявності та облаштування в них укриттів/сховищ, здатних забезпечити безпеку дітей, учнів, студентів, педагогічних працівників. За даними дослідження. У довідці (Державний центр якості освіти України, 2022) зазначалося, що в більшості закладів освіти територіальних громад, охоплених вивченням, були облаштовані споруди цивільного захисту, зокрема: у закладах дошкільної освіти – 53%, у закладах загальної середньої освіти – 67%, у закладах позашкільної освіти – 45%; проте відсутніми виявилися будь-які укриття у 37% дитячих садків, 20% шкіл, 20% позашкільних закладів; решта закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти користувалися укриттями інших суб'єктів господарювання. Було рекомендовано *при організації освітнього процесу враховувати спроможність укриття* – на скільки людей

воно розраховане, *складати графіки роботи і розклад* так, щоб при потребі в укритті могли одночасно розміститися всі, хто в цей момент перебуває в закладі освіти. Відносно ефективна освітня робота з дітьми, відносно комфортне перебування дітей, особливо раннього і передшкільного віку, в укриттях можливі тільки за умови нормального стану цих приміщень. На жаль, війна показала, що в частині закладів освіти або зовсім не було сховищ, або вони не були придатними, а іноді навіть становили небезпеку для перебування в них людей.

У дискусії на предмет постійного продовження освітнього процесу в дистанційному форматі перемогла компромісна думка: там, де можна безпечно організувати освітній процес в очному форматі, необхідно це робити, адже очне спілкування з однолітками та педагогами допомагає дітям швидше повернутися до нормального життя в умовах воєнного часу, сприяє їхній психологічній реабілітації, робить освітній процес ефективнішим. І тут не останнє значення мають належним чином підготовлені та оснащені укриття в закладах освіти.

Питання облаштування укриттів у закладі освіти дуже непросте, адже є різні типи захисних споруд, зокрема, вони визначені у статті 32 глави 7 Кодексу цивільного захисту України (Кодекс, 2013). Вимоги до їх облаштування достатньо складні для виконання й потребують значних фінансових витрат. Згідно з Порядком створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту, виключення таких споруд із фонду та ведення його обліку, (затверджено постановою КМУ від 10.03.2017 № 138), опікуватися захисними спорудами мають їхні власники або засновники закладів освіти (Постанова КМУ № 138, 2017). Відповідно до Вимог щодо забезпечення нумерації та здійснення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту (наказ МВС № 579, 2018) в Україні запроваджено систему присвоєння облікових номерів захисних споруд цивільного захисту та визначено зразки облікових документів паперового обліку фонду захисних споруд (паспорта захисної споруди, облікової картки захисної споруди, книги обліку захисних споруд і книги обліку споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів), хоча час давно підтвердив необхідність запровадження електронних документів і баз даних.

Із початком війни було багато повідомлень від працівників закладів освіти, що вони власними силами, досить часто без відповідного фінансування, за підтримки батьків вихованців/учнів облаштовували укриття, приймали там людей, чергували, допомагали в налаштуванні побуту, надавали допомогу, годували тощо. Тобто освітяни стали своєрідними вартівими на форпостах безпеки для тих, хто приходив до них по допомогу. При цьому, як показує моніторинг, бюджети громад – засновників закладів освіти, відповідальних за їх

матеріально-технічне забезпечення, обмежені, особливо – в умовах воєнного стану. Та й неможливо за короткий період зробити те, що не робилося роками, десятиліттями.

Позитивними зрушеннями у напрямку оновлення нормативно-правового забезпечення процесу цивільного захисту населення в частині безпеки закладів освіти стали 2 події: 1) у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону № 7398 щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій, який пропонує, зокрема врегулювати джерела фінансування на утримання захисних споруд, питання їхньої оренди, а головне – здавати новобудови з бомбосховищами і укриттями (проєкт Закону, 2022); 2) ухвалення Концепції безпеки закладів освіти (розпорядженням КМУ № 301-р, 2023). Поява цієї Концепції стала своєчасною з огляду на підтверджені дослідженнями низький рівень безпеки закладів освіти та організації безпечного освітнього середовища в них унаслідок низки негативних факторів, як от: недостатня кількість об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти; низький рівень відповідності цих об'єктів вимогам щодо оптимальної місткості, кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, засобів зв'язку та Інтернету, засобів надання медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, можливості організації у таких об'єктах освітнього процесу; застаріла нормативно-правова база в частині створення безпечних умов перебування у закладах освіти; відсутність встановленого порядку організації охорони, пропускного режиму в закладах освіти, відсутність у них систем зовнішнього та внутрішнього відеоспостереження; недоступність більшості закладів освіти та захисних споруд цивільного захисту при закладах освіти для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення; відсутність необхідної кількості шкільних автобусів для безпечного підвезення учасників освітнього процесу; неготовність учасників освітнього процесу до дій в умовах надзвичайних ситуацій; недостатність умов для інклюзивного навчання та підтримки в освітньому процесі здобувачів освіти, які цього потребують, відповідно до нових безпекових вимог і викликів воєнного часу тощо.

У зоні наших наукових розвідок опинилися більшою мірою такі завдання Концепції безпеки закладів освіти: створення безпечної інфраструктури закладів освіти; організація безпечного підвезення дітей/учнів та педпрацівників до закладів освіти й додому.

Для створення безпечної інфраструктури закладів освіти розглядаються такі шляхи: облаштування існуючих та будівництво нових захисних споруд

цивільного захисту із застосуванням раніше розроблених проєктів та за новими проєктними рішеннями з урахуванням вимог сучасного безпекового законодавства; забезпечення мінімальних вимог для належної організації освітнього процесу в захисних спорудах цивільного захисту закладів освіти; забезпечення пожежної та техногенної безпеки, охорони закладів освіти зі встановленням в низ *комплексу тривожної сигналізації, стаціонарних металодетекторів, огорож та* із дотриманням інших інфраструктурних заходів безпеки; *удосконалення нормативно-правової бази* з метою створення безпечних умов перебування у закладах освіти учасників освітнього процесу.

У своїх наукових пошуках з проблем безпеки закладів освіти ми долучилися до спільної роботи Мінінфраструктури України, МОН, МВС, ДСНС, наукових інституцій МОЗ і розпочали роботу із заміни Державних будівельних норм «Будинки і споруди. Захисні споруди цивільної оборони» (ДБН В.2.2.5-97, 1997). Новим нормативним документом планується визначити для закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, вищої, передвищої, професійної, післядипломної освіти норми щодо: місткості укриттів при новому будівництві та при реконструкції і реставрації (в укриттях при дошкільних закладах пропонується місткість 100% і не менше 50% відповідно); можливого розташування в різних будівлях (перевага надається розміщенню укриттів/сховищ у кожній будівлі, де відбуватиметься освітній процес); основного приміщення для укриття (для дитячих садків пропонується планувати приміщення, поділені на блоки для дітей різних вікових категорій і персоналу та обладнані стільцями, лавами, столами, іграшками, дидактичними посібниками тощо); додаткових приміщень (у закладах дошкільної освіти пропонується в укриттях мати приміщення для підігріву і видачі їжі, миття посуду, організації питного режиму), санітарно-гігієнічних приміщень (пропонується, аби в укриттях дитсадків передбачалися зони для душу, умивальників, дитячих туалетів, в т. ч. 1 туалет – для маломобільних груп населення, 1 туалет для дорослих); специфічного оздоблення (укриття в дошкільних закладах повинні мати утеплену підлогу, сходи з поручнями, пандуси, візок для транспортування дітей з обмеженими можливостями тощо); систем водопостачання, каналізації, освітлення, опалення, вентиляції, зв'язку, сигналізації; застосування в мирний час (для роботи гуртків, студій, майстерень, виставок та ін.).

Укриття не може бути підземною копією наземної будівлі закладу, загальні площі в них значно менші, ніж у надземній частині, тому мають обраховуватися з максимальною оптимальністю. Нами досліджується питання розрахунку площ різних приміщень в укриттях, насамперед, з урахуванням

проектної кількості дітей і дорослих в закладах освіти, кількості й габаритних розмірів основних меблів та іншого обладнання для укриттів.

Наразі заклади освіти покеровуються Рекомендаціями щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти (лист ДСНС України, 2022). Викладені в них норми ґрунтуються на вимогах ключових документів, чинних на час розроблення Рекомендацій (Кодекс цивільного захисту України, Порядок створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту та ведення його обліку, Вимоги з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту).

Проте ми бачимо, що ці базові документи дещо застаріли, а тому окремі позиції Рекомендацій ДСНС не відповідають вимогам сучасної Концепції безпеки закладів освіти. Наприклад: рекомендовані норми площі на 1 особу в найпростішому укритті – 0,4-0,6 м² – не дозволять забезпечити відносно комфортне перебування там дітей і дорослих упродовж небезпеки, ще й з організацією освітнього процесу.

Проблему організації безпечного підвезення дітей, учнів, педагогічних працівників до місць навчання і додому Концепція пропонує вирішувати через 1) придбання шкільних автобусів, зокрема спеціально обладнаних для перевезення маломобільних груп населення; 2) організацію процесу надання міжнародної технічної допомоги у вигляді шкільних автобусів або коштів на їх придбання; 3) залучення до співпраці підприємств, установ, організацій, зокрема міжнародних, транспортного спрямування.

Для розв'язання цього питання створено Міжвідомчу робочу групу з опрацювання питання можливості використання шкільних автобусів іноземного виробництва (затверджено наказом МОН від 09.01.2023 № 8) із залученням зацікавлених міністерств та відомств, а саме: МОН, МВС, МОЗ та Міністерства інфраструктури України. У складі цієї групи нами детально проаналізовано нормативно-правову базу і поточний стан забезпечення шкільними автобусами (у тому числі спеціальними), нагальну потребу в транспортних засобах.

За результатами моніторингу організації безпечного підвезення дітей, учнів, педагогічних працівників до місць навчання і додому станом на 01.01.2023, виявлено:

- на балансі ЗССО/органів управління освітою налічувалося 7 026 од. транспортних засобів, серед яких 6 407 од. уцілили (у тому числі 5 152 од. могли бути задіяні для безпечного безоплатного перевезення учасників освітнього процесу; 112 од. були залучені для евакуації

цивільного населення, 1 143 од. передані на потреби Збройних Сил України);

- 69 од. транспортних засобів пошкоджені, але підлягали ремонту, серед них – 8 спеціальних шкільних автобусів;
- 150 од. повністю знищені (з них 12 спеціальних);
- 45 шкільних автобусів були викрадені та вивезені на територію країни-агресора;
- 355 залишились на окупованій території;
- упродовж 2022 року загальна кількість шкільних автобусів, які не могли бути залучені до перевезень, зменшилася на 31,5 % (якщо порівнювати дані станом на 01.07 та 31.12). Це позитивно позначилося на збільшенні кількості транспортних засобів, задіяних у шкільних перевезеннях.

Попри всі труднощі, станом на 01.01.2023 за кошти освітньої субвенції, місцевих бюджетів та інші кошти, не заборонені законодавством для відновлення парку транспортних засобів було закуплено 413 од. шкільних автобусів (серед них 9 спеціальних) загальною вартістю 936 659 317 грн. Проте для повноцінного забезпечення підвезень існувала мінімальна потреба у ще 2 449 од., з них – на 229 од. спеціальних шкільних автобусів для перевезення учнів, дітей на кріслах колісних.

Ось чому нами розпочато науковий пошук у напрямку розроблення методики визначення потреби в транспортних засобах для шкільних перевезень з урахуванням кількості населених пунктів, максимально припустимих для подання пішки відстаней від місць помешкання до закладів освіти, кількості дітей і дорослих, що потребують підвезення, часу руху, особливостей побудови маршрутів та інших чинників. Наявність такої методики дозволить уніфікувати підходи до визначення реальних потреб у шкільних автобусах, раціонально витратити кошти на їх придбання.

Оскільки почали надходити пропозиції від іноземних партнерів щодо передачі Україні транспортних засобів іноземного виробництва на потреби безпечного перевезення учасників освітнього процесу, виникла необхідність у підготовці й затвердженні відповідних урядових нормативних документів. Тому нами також розроблено і передано в МОН для опрацювання проєкт Постанови КМУ щодо визначення особливостей використання транспортних засобів іноземного виробництва для перевезення здобувачів освіти до місць навчання та додому, Порядку та умов надання коштів субвенції із державного бюджету місцевим бюджетам для придбання шкільних автобусів.

Висновки

Викладене вище дозволяє зробити такі висновки:

- у відповідь на виклики воєнного часу в освіту приходять не лише педагогічні, соціально-психологічні, а й інженерно-технічні, транспортні, будівельні інновації, які допомагають у комплексному вирішенні освітянських проблем в умовах воєнного часу та спрямовані на пропедевтику помилок в організації цивільного захисту учасників освітнього процесу в майбутньому;
- організація безпечного освітнього середовища в закладах освіти потребує пришвидшення в оновленні нормативно-правової бази у частині регулювання питань фінансування на засадах співфінансування, розроблення сучасних будівельних норм, технічних регламентів, національних та галузевих стандартів з чітко визначеними вимогами щодо безпеки будівель і територій закладів освіти, сучасних засобів навчання, обладнання навчального і загального призначення, транспортних засобів для закладів освіти;
- необхідно оновити й інструктивно-методичну базу регулювання питань облаштування захисних споруд цивільного захисту в аспекті можливості організації в них освітньої роботи зі здобувачами освіти;
- відтак важливо на державному рівні вчасно готувати і затверджувати законодавчі акти, регуляторні та інструктивні документи, залучаючи до цього процесу всі зацікавлені міністерства й відомства у межах їхніх компетенцій, налагоджувати дієвий контроль за вчасним і якісним дотриманням розроблених норм, вимог, рекомендацій.

Література

- Вимоги щодо забезпечення нумерації та здійснення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту (Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.07.2018 № 579). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18#Text>
- Державні будівельні норми «Будинки і споруди. Захисні споруди цивільної оборони» (ДБН В.2.2.5-97). Режим доступу: <https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-390>
- Довідка про результати вивчення питання щодо організованого початку 2022/2023 навчального року у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти (Державна служба якості освіти України, 2022). URL:

https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Dovidka_pochatok_2022-2023_ZDO_ZZSO_ZPO_SQE-2022.pdf

Закон України «Про освіту», 2017 (зі змінами). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Кодекс цивільного захисту України, 2013 (зі змінами). Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/T125403?ed=2022_04_03

Концепція безпеки закладів освіти (розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>

Порядок створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту та ведення його обліку (постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 138). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#Text>

Проект Закону № 7398 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій, 2022. Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/t222486?ed=2022_07_29

Рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти (лист ДСНС України від 14.06.2022 № 03-1870/162-2). Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/FN074069>

Яким має бути укриття у закладі освіти. Освітній омбудсмен України. Режим доступу: <https://eo.gov.ua/yakym-maye-buty-ukryttya-u-zakladi-osvity/2022/06/07/>

DOI: 10.5281/zenodo.8088955

**НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПЕДАГОГА В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

*The Latest Technologies of Communicative and Speech Activity of the Teacher
in the Conditions of the New Ukrainian School*

Valentyna Spiazhka

*Postgraduate student of specialty 053 Psychology
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav (Ukraine)*
E-mail: davidenkov700@gmail.com

Tetiana Kyrychenko

*Ph.D. in Psychology, Assistant Professor
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav (Ukraine)*
E-mail: glushenko13@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6845-0628>

Abstract

The article highlights the results of the analysis of psychological and psycholinguistic studies of the teacher's communicative and speech activity. It is noted that the teacher's speech communication determines the individual originality of communicative behavior and is expressed in the process of speech and pedagogical communication.

It is shown that the teacher's communicative and speech activity includes various modern technologies and is not reduced to the concept of communication. It has been found that speech-communicative semantic interaction between the teacher and students ensures the organization of purposeful speaking and listening in a specific situation of the pedagogical process. The teacher (speaker) encodes the desired changes in students' minds in the form of a speech message. It has been established that the highest form of teacher's speech communication is communicative speech activity and is defined as an activity of socially oriented communication, as a system of speech actions that ensures the interaction of its subjects with the social environment.

Key words: *communication, speech and communication activity, teacher, speech communication, educational technologies, communicative behavior.*

Вступ

Комунікативно-мовленнєва діяльність є не тільки умовою соціального буття людини, але і важливою складовою соціономічного типу професій у системі «людина-людина», до якого відноситься професія вчителя, де кваліфікованість і успішність виконання професійних задач залежить від якості його комунікативної взаємодії в конкретних педагогічних ситуаціях. Реалізація нових освітніх цілей, зумовлених специфічними властивостями сучасності (розвитком сучасних інформаційних технологій, інтенсивним впливом засобів масової культури, появою нових інтерпретацій реальності), неможлива без достатнього розвитку мовленнєвої комунікації вчителя, яка поряд із спеціальними фаховими знаннями та досвідом, потрібна для виконання дедалі складніших педагогічних завдань в умовах інформаційного різноманіття.

Новітні технології комунікативної діяльності. Актуально, чи ні? Подивимось на оточуючих нас людей. Дома – на кожного з рідні; в школі – на учнів; на пасажирів транспорту, на покупців в черзі до розрахункової каси, на слухачів-учасників будь-яких зборів... Гаджет у кожного в руках. Не в кишені, не в сумці, а в руках. Кожної хвилини, кожної миті він необхідний. Тож, чи важливі питання щодо використання цих засобів комунікативного зв'язку? Ми зараз не говоримо про їх вплив на фізичне здоров'я. Чи є якесь шкідливе випромінювання, чи, бодай, мізерне підвищення температури тіла в тому місці, де тримаємо телефон. А тримаємо і вдень, і вночі, 24/7/366. Ми не говоримо зараз про вплив на фізичне здоров'я цілодобового сидіння-лежання з чародійним пристроєм, який забрав дітей зі спортивних майданчиків, з ковзанки, засніженої гірки. Чи знають сучасні діти про лижі, клюшку, шайбу; бачили їх, тримали в руках?

Та про що ж? Ці питання вже не актуальні. І не тому, що вже розв'язані, а тому, що «заборонений плід солодкий». Всі знають, що «мобілка» шкодить здоров'ю, але воліють про те не говорити, не згадувати.

Невже людина свідомо зменшує тривалість і якість свого життя? Питання риторичне. Отже, не говоримо про фізичне здоров'я. А про психічне, психологічне.

Якщо свідомо губимо життєво необхідне, то що отримуємо натомість? Підміна має бути рівноцінною, вартою уваги; уваги не тільки тих, хто не керує своєю волею, але й широкого загалу і, навіть, науковців.

Мета статті – впровадження інноваційних технологій в сучасний освітній процес, адже нова школа України потребує наукового обґрунтування

впровадження та використання інноваційних інформаційно-комп'ютерних технологій у навчанні та вихованні підростаючих громадян країни.

Методи та методики дослідження

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у процесі написання статті було використано такі методи: ретроспективний аналіз психологічної й психолінгвістичної літератури, узагальнення результатів аналізу наукових положень, синтез, співставлення і порівняння визначених підходів щодо розуміння використання інноваційних технологій мовленнєво-комунікативної діяльності вчителя, висновування.

Результати

Важливим для національної освіти є окреслення перспектив використання навчальних технологій у форматі сучасного освітнього простору. Обґрунтовуючи можливості використання сучасних інноваційних освітніх технологій та новітніх тенденцій у вітчизняній освітній теорії та практиці. І. Кожем'якіна наголошує, що «формат сучасної освіти перебуває в активному русі, що створює можливості для запровадження різних форм навчання і застосування дієвих навчальних технологій, а стратегія роботи вчителя з використання технологій навчання – це створення моделі успішного навчання кожного учня» (Кожем'якіна, 2020: 104).

Сучасна освіта перебуває в стані одночасного співіснування традиційного та новітнього підходів в організації процесу навчання. Освітній процес крокує в парі з новітніми засобами. З'явилися інформаційно-комунікативні технології, інтерактивні. З'явилася зовсім нова форма навчання – дистанційна. Поширюється таке явище, яке можна назвати «мандрівка у віртуальну реальність». Звичайне спілкування людей – природна комунікація підміняється телекомунікацією, коли зв'язок людей відбувається за допомогою машин. Також з'явилися відносини між «людиною і машиною», а саме: комп'ютерні симуляції, тренажери, ігри; різні датчики, супутники тощо.

Г.Л. Єфремова зауважує, що представлення інформації мультимедійними засобами забезпечується як у межах усвідомленої дії, так і на рівні підсвідомості. З точки зору дослідниці, «розвивається ще один напрямок засобів мультимедіа – це подання інформації на рівні підсвідомості» (Єфремова, 2020: 282).

Завдяки засобам масової інформації популярними і сучасними виховними заходами у школі, на думку О. Клочко, можуть стати шоу-технології – масові заходи у формі шоу-театралізованої гри. Шкільні заходи такого типу мають три особливості, як-от:

1) наперед створений організаторами сценарій події, поділ учасників на тих, хто виступає («сцена»), і глядачів («зал»);

2) змагальність на сцені;

3) шоу-технологіям мають бути притаманні такі етапи як підготовка шоу-програми, проведення шоу-програми, підбиття підсумків» (Клочко, 2020).

Тим часом О. Гиря розглядає інтегративний підхід до навчання учнів у закладі загальної середньої освіти. Автор стверджує, що інтеграція знань із різних дисциплін на інтегрованих уроках є ефективною формою пізнання довкілля. Інтегрований урок активізує навчально-пізнавальну діяльність учнів, забезпечує їм можливість працювати з додатковими джерелами інформації, учитися самостійно, використовувати ресурси Інтернету. Саме інтегрований підхід дозволяє використовувати емоційний вплив на школяра, органічно поєднати емоційне й логічне підґрунтя освітнього процесу, у підсумку побудувавши систему освіти на основі всебічного розвитку особистості учня (Гиря, 2020).

У дослідженні С. Коди визначено теоретичні та методичні засади формування освітнього STEM середовища у закладах загальної середньої освіти. Автор акцентує увагу, що сучасний освітній простір школи повинен стати комплексним освітнім ресурсом, який забезпечив би освітню діяльність через благоустрій облаштування шкільної території, гнучку об'ємно-планувальну структуру школи, цілісне художнє рішення фасадів та інтер'єру, комфортне та динамічне меблювання, обладнання всіх приміщень. Між учасниками освітнього процесу (учнями, батьками, вчителями) має бути окреслено поле діяльності та шляхи фахової взаємодії (Кода, 2020).

Отже, можемо підсумувати, що доцільність використання технологічного підходу очевидна.

Проте, з точки зору Г.Л. Єфремової (Єфремова, 2020), сучасні психологи і педагоги досить часто відчують труднощі в його реалізації, що зумовлено декількома причинами.

По-перше, у педагогічній науці немає єдиної усталеної думки щодо трактування термінів «метод», «методика», «прийом», «освітня технологія», «педагогічна технологія», що призвело до неоднозначного розуміння педагогічними працівниками сутності технологічного підходу.

По-друге, залишаються невирішеними суперечності в обґрунтуванні критеріїв оцінки використання освітніх технологій, оскільки на сьогодні відсутня універсально-ефективна технологія, яка б забезпечувала успішне навчання й виховання всіх без винятку суб'єктів освітнього процесу.

У сучасному суспільстві роль віртуальної комунікації посідає ледь не головне місце. Обсяг інформації, яку ми отримуємо завдяки новітнім технологіям значно більший, ніж той, що можна отримати в процесі звичайної мовленнєвої комунікації.

В статті «Інноваційні технології навчання в сучасній школі» Т.В. Захарчук аналізує основні групи інноваційних педагогічних технологій, завдяки яким може підвищуватися рівень освіти педагогічних кадрів (Захарчук, 2010).

Таким чином, за допомогою сучасних інноваційних технологій забезпечується можливість досягнення ефективного результату в розвитку особистісних якостей в процесі засвоєння знань, умінь, навичок. Інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Впровадження інновацій неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвинутою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій.

Вибір сучасних педагогічних технологій – це вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії та стилю роботи вчителя з учнем.

Задача педагога полягає в організації освітнього процесу, зацікавленні учнів до власного самовдосконалення шляхом пізнання нового, тому вчитель шукає способи урізноманітнення в навчальному процесі, також, і через використання інновацій у технологіях.

Так, наприклад, для слабозорих учнів пропонується наступне. Оскільки цим школярам треба уникати перенавантаження на очі, вони користуються аудіо книгами та слуханням вчителя на уроці. Завдань з письма мінімум. Результат – в кожному слові декілька помилок. Ще одна проблема – діти не можуть сконцентруватися на заданій темі для написання коротенького твору. Діти 9-го класу просто коротко записують переказ твору, що вивчається. Ніякого аналізу, ніякого міркування, ніякого висловлення думок. Запропоновано пошукати в інтернет-ресурсі роботи інших школярів з заданої теми. Списали, хто, що знайшов. Граматика – майже на відмінно, а тема – не розкрита. Знаходили перше ліпше, списували, як третьокласники. А міркування, чи ця робота розкриває обрану тему? Пів року вчилися шукати головне для розмови (написання твору) з необхідної теми.

Хоча цим дітям протипоказаний мобільний телефон для читання, майже у всіх є апарат і учні чудово вміють ним користуватися для задоволення своїх інтересів. Тільки близько 10% цих дітей шукають інформацію для навчання. З цих 10% ніхто не міг з першого разу самостійно обрати потрібне. Новітні технології багато можуть, вміють. Добре, якщо вони в добрих руках, що керуються щирим серцем педагога на користь людям. Але ніякі технології не подарують людині добрі руки, щире серце, чесні та чисті думки.

Після того, як перша вчителька хоча б трохи зорганізує діток, виступає на перший план головна задача школи: вчити дітей вчитися, спостерігати, порівнювати, відділяти добре від поганого, в твердому панцирі знаходити і добувати перлину, обирати пріоритетне, головне, розуміти, що є правильне, добре, корисне, обговорювати, систематизувати, нестандартно мислити, викладати свої думки письмово. Який інноваційний пристрій зробить це краще, ніж завзятий вчитель, педагог, наставник?

Сфера педагогічної праці відноситься до такого виду професійної діяльності, де провідну роль відіграє мовленнєве спілкування. О.О. Леонт'єв визначає спілкування як систему цілеспрямованих та мотивованих процесів, які забезпечують взаємодію людей у колективній діяльності, що реалізують суспільні, особистісні, психологічні стосунки та використовують специфічні засоби, насамперед, мову. При цьому вчений наголошував, що у спілкуванні базову роль відіграє знакова комунікація. У свою чергу, в середині знакової комунікації можна виділити: мовленнєве спілкування; спілкування за допомогою невербальних знакових систем; спілкування за допомогою вторинних знакових систем (Леонт'єв, 2008). З огляду на викладене, дуже важливим уявляється знання головних змістовних ознак комунікативно-мовленнєвої діяльності, що дозволить визначити напрямки розвитку й особливості формування її у педагогічній взаємодії.

З точки зору І.О. Зимньої (Зимня, 2001), у комунікативному акті необхідно розрізняти, з одного боку, «комунікатора» (вчителя, викладача або учня, студента), а з іншого боку, «реципієнта» (учня, студента або вчителя, викладача). Важливо підкреслити, що в структурі комунікативного акту фіксуються тільки суб'єкти активної взаємодії. Функціональною одиницею мовленнєвого спілкування є комунікативна задача, що функціонує усередині комунікативного акту. Отже, мовленнєво-комунікативна діяльність педагога, як соціально-психологічна взаємодія її суб'єктів, реалізується «операційним» механізмом діяльності тобто мовним засобом.

Основним поняттям у комунікативно-мовленнєвій діяльності є мовленнєве повідомлення, що означає: говорити і слухати; писати і читати; виконувати і спостерігати; або, в загальному, робити все, що «вимагає» повідомлення в будь-якому соціальному середовищі або комунікативній ситуації (Гриффин, 2015: 36).

Отже, досвід використання технологічного підходу переконує в тому, що якість освітнього процесу залежить передусім від професійної компетентності й майстерності педагога, від здібностей учнів та їх особистісної спрямованості, тобто зазначений процес автоматично не поліпшується від упровадження освітніх технологій. Проте вони є своєрідним орієнтиром у діяльності педагога, оскільки сприяють удосконаленню його педагогічної майстерності та професійної компетентності.

Основні правила мовленнєвої комунікації Г.-П.Грайс (Грайс, 1985) визначив як принцип кооперації, який полягає в тому, що комунікативний внесок має бути таким, якого вимагає ситуація. Правилам комунікації підпорядковані такі її максими: повноти інформації («Кажі не більше і не менше, ніж потрібно!»), її якості («Кажі правду!»), релевантності («Не відхиляйся від теми!»), манери («Говори чітко, коротко, послідовно!»).

Комунікація включає аспект змісту і стосунків. Зміст комунікації – це те, що сказано, а стосунки – це те, як сказано. Учитель (мовець) кодує бажані зміни у свідомості учнів у вигляді мовленнєвого повідомлення. У свою чергу учні декодують із нього приховану за зовнішнім планом значень глибинну інформацію, яка й зумовлює реальні або потенційні зміни комунікативної поведінки учнів. Головним у комунікації вчителя є психологічний вплив на учнів. Адже, якщо мовленнєве повідомлення вчителя не викликає відповідної емоційної реакції учня, то воно є неефективним, тому що комунікація більше пов'язана із взаємостосунками чим з її змістом. Учитель у процесі мовленнєвого спілкування виступає комунікативною особистістю.

Слушною є думка Л.О.Калмикової про те, що функціональною комунікативною одиницею говоріння й аудіювання є висловлювання як «окремого випадку мовленнєвого спілкування, як самостійного виду мовленнєвої діяльності – сукупності комунікативно-мовленнєвих дій, свідомо спрямованих на породження та смислове сприймання їх іншими людьми» (Калмикова, 2015: 260).

Комунікативно-мовленнєва діяльність зумовлюється відповідним мотивом і навчальним завданням, орієнтованим на опанування студентами комунікативної функції мови. Йдеться про засвоєння мовлення, що є

індивідуальним виявом і механізмом мови. Адже педагогічне спілкування – це організована мовленнєво-комунікативна смислова взаємодія між учителем та учнями, що покликана забезпечити організацію цілеспрямованого говоріння й аудіювання в конкретній ситуації (під час уроку), а саме: як учитель керує перебігом мовленнєвої комунікації під час уроку; як чергуються ролі мовця і слухача на уроці; як порушуються нові теми та завершуються старі; як пов'язані між собою висловлювання в потоці мовленнєвого спілкування (Леонтьев, 2008).

Висновки

Отже, однією з найважливіших професійних якостей сучасного вчителя є високий рівень розвитку мовленнєвої комунікації. Ця характеристика особистості визначає життєвий шлях і діяльність педагога й знаходить свій вияв у міжособистісній взаємодії і, в першу чергу, в мовленнєвому спілкуванні з учнями.

Зазначимо, що ми не ставили метою виправдання використання сучасних мобільних технологій в тому об'ємі, який нині спостерігаємо. Навіть телефонну розмову замінили коротким письмовим повідомленням.

Отже, технологічно людська цивілізація йде вперед, а ми – люди, як соціальні індивіди, не завжди встигаємо за цим прогресом. Будемо тримати руку на пульсі... Адже, вже з'явився штучний інтелект і потрібно вловити його пульс.

Література

- Гиря, О. (2020). Інтегративний підхід до навчання учнів у закладі загальної середньої освіти. *Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 116–135.
- Грайс, Г.-П. (1985). *Логика и речевое общение*: пер с англ. В.В.Туровского. Москва: Прогресс, 29–36.
- Гриффин, Ем. (2015). *Коммуникация: теории и практики*. Харьков: Изд-во «Гуманитарный Центр», 31–63.
- Єфремова, Г. (2020). Сучасні технології профілактики булінгу в освітньому середовищі. *Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 279–297.

- Захарчук, Т.В. (2010). Інноваційні технології навчання в сучасній школі *Український науковий журнал: Освіта регіону. Політологія психологія комунікації*, 2.
- Зимняя, И.А. (2001). *Лингвopsиxология речевой деятельности*. Воронеж: НПО МОДЭК. 432 с.
- Калмикова, Л.О. (2016). Розвиток комунікативної особистості в умовах смислової взаємодії. *Розвиток особистості у різних умовах соціалізації: колективна монографія*. Л.О. Калмикова, Г.О.Хомич (Ред.). Київ: Видавничий дім «Слово», 259–282.
- Клочко, О. (2020). Шоу-технології в педагогічній організації культурного дозвілля учнів. *Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 227–244.
- Кода, С. (2020). Теоретичні та методичні засади формування освітнього STEM-середовища у закладах загальної середньої освіти. *Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 135–156.
- Кожем'якіна, І. (2020). Навчальні технології в форматі сучасного освітнього простору. *Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 99–116.
- Леонтьев, А.А. (2008). *Психология общения*. Москва: Смысл: ИЦ Академия.

DOI: 10.5281/zenodo.8088961

**ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ**

*Formation of Dialogical Competence of Preschool Children
Using Ukrainian Folklore*

Tetiana Chmyr

Director

Communal institution «Preschool educational institution (nursery-kindergarten) №121
of combined type» of Krivoy Rog City Council KSC

E-mail: dnz121veselka@gmail.com

Abstract

The article is devoted to the problem of using Ukrainian folklore for the formation of dialogic competence of preschool children. It was found that the problem of children's speech development is particularly complex and multifaceted, because it is in the preschool age that the foundations of speech and language competence and signs of a national-language personality are formed. Dialogic speech is one of the types of coherent speech that is formed in preschool childhood and refers to the communicative function of language. As A. Leushyna notes, dialogue is the primary form of speech communication of a child, when there is a direct exchange of thoughts and impressions.

Key words: *Ukrainian folklore, dialogical speech, development, game.*

Вступ

Вік дошкілля – важливий етап у становленні та розвитку особистості в цілому. Це особливий період розвитку дитини, становлення загальних здібностей, необхідних в будь-якій діяльності. У дошкільному віці дитина починає пізнавати навколишній світ, отримує початкові знання про нього, оволодіває рідною мовою та засвоює її багатство, вчиться спілкуватися з людьми. Надзвичайне значення в цей період відіграє створення оптимальних умов для розвитку мовленнєвої компетентності дитини. Тому одним із першочергових завдань, що стоять перед

нами, є пошук ефективних методів і прийомів роботи, що сприяли б мовленнєвому розвитку дітей. У Базовому компоненті дошкільної освіти (нова редакція від 12 січня 2021 р.) виокремлено освітню лінію «Мовлення дитини», яка передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, формування у дітей різних видів мовленнєвої і комунікативної компетенції (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021). В сукупності ці компетенції спрямовані на формування мовленнєвої особистості дитини. Мовленнєва компетентність включає в себе діалогічну компетентність, яка, в свою чергу, є складовою базової характеристики особистості дитини дошкільного віку. Розвиток діалогічного мовлення має дуже важливе значення для дитини-дошкільника. Завдяки діалогу, дитина старшого дошкільного віку повинна вміти вільно, невимушено вступати в розмову з іншими дітьми та дорослими; підтримувати запропонований діалог; відповідати на запитання за змістом картини або художнього твору; вміти запитати, заперечити, подякувати, вибачитися, розповісти про себе, домовлятися; обмінюватись інформацією.

Недостатня розробленість проблеми розвитку діалогічного мовлення, епізодичний характер роботи над діалогом у дитячому садку не дозволяє максимально повно й успішно розв'язувати це завдання. Актуальність дослідження діалогічного мовлення полягає в необхідності вдосконалення культури мовленнєвого спілкування дітей старшого дошкільного віку, навчанні технології ведення діалогу, а також у формуванні адекватного ставлення до співрозмовника. Пріоритетним напрямом сучасної дошкільної лінгводидактики є реалізація компетентнісного підходу до навчання дітей рідної мови. У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено такі кінцеві результати розвитку мовлення випускника дошкільного закладу як сформованість у нього різних видів мовленнєвої (діалогічної, монологічної, фонетичної, лексичної) та комунікативної компетенцій (Богущ, 2009).

Для розвитку виразного діалогічного мовлення необхідно створення умов, які допомагають дитині передати свої емоції, почуття, бажання і погляди як у звичайній розмові, так і публічно, не соромлячись слухачів. Величезну допомогу в цьому надають заняття з театралізованої діяльності. На сьогодні одним із продуктивних напрямів роботи з розвитку мовленнєвої активності дитини є використання театралізованих ігор з творчим та інтелектуальним навантаженням. І це не випадково, тому що театралізована гра – провідний вид мовленнєвої діяльності дитини в дошкільному віці. У театралізованій грі формується діалогічне мовлення, яке є емоційно насиченим. Завдяки цьому, дошкільники краще засвоюють зміст твору, логіку і послідовність подій, їх розвиток і

причинну обумовленість. Такі ігри сприяють засвоєнню елементів мовного спілкування у дитини (міміка, жест, поза, інтонація, модуляція голосу).

Однак, у практиці дошкільної освіти, ознайомлення дітей з фольклорними творами нерідко зводиться лише до розуміння їх змісту та заучування прислів'їв, потішок, загадок, закличок, не враховуючи жанрових та мовленнєвих особливостей. Педагоги рідко використовують згаданий матеріал з метою розвитку мовлення, забуваючи про його потенційні можливості в розв'язанні проблеми. Тому метою публікації є висвітлення ролі фольклорних жанрів у мовленнєвому розвитку дошкільника та вплив їх на розвиток діалогічного мовлення.

Дитячий фольклор – найцікавіший, найдоступніший, багатофункціональний матеріал для виховання дошкільників, суть якого полягає в наданні дитині перших відомостей про оточуюче середовище, передачі суспільних моральних цінностей і культури свого народу. За своєю природою дитячий фольклор скерований на вдосконалення потреб дитини у спілкуванні з батьками, ровесниками, іншими людьми, на саморозвиток та виховання, набуття практичного життєвого досвіду особистості (Богущ & Лисенко, 2002).

Методи та методики дослідження

При формуванні мовних навичок у дошкільнят дуже важливим аспектом є розвиток творчих та розумових здібностей, поглиблення їх знань про навколишній світ, формування бажання бачити прекрасне та змінювати світ на краще. Виконання цих завдань можливе через ознайомлення дітей з мистецтвом театру, яке позитивно впливає на їх естетичне, моральне, розумове, фізичне, трудове виховання, а також розвиває сприйнятливність та емоційність вихованців. Ми вважаємо, що проблема вивчення діалогічного мовлення дітей через призму українського фольклору і є цікавою для вчених, педагогів, лінгвістів, методистів не тільки з наукової, а і з педагогічної, моральної, естетичної, виховної точки зору і не є дослідженою в повній мірі. Саме тому мета дослідження полягає у формуванні діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку, а також, в теоретичному обґрунтуванні й перевірці педагогічних умов розвитку діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору та у розробці системи роботи щодо педагогічного впливу в умовах закладу дошкільної освіти.

Підкреслемо, що аналіз малих фольклорних форм засвідчив, що їм притаманна низка специфічних рис, які надзвичайно приваблюють дитину, а

саме: невеликий обсяг тексту, доступність змісту, захоплюючий ігровий сюжет, використання художньо-зображальних засобів мови. Фольклорні твори відзначаються барвистістю, виразністю, ритмічністю, легкістю для запам'ятовування.

Забавлянки, скоромовки, лічилки, заклички є найбагатшим матеріалом для розвитку звукової культури мовлення. Розвиваючи чуття ритму й рими, ми готуємо дитину до подальшого сприймання поетичного мовлення й формуємо інтонаційну виразність її мовлення.

Дражнилки й мирилки вчать дітей доброзичливого ставлення одне до одного, дружби. У народних дражнилках відсутні негатив, зле глузування – навпаки, вони кумедні та бешкетні. Ці невігадливі віршики сповнені доброти й м'якого гумору.

Створене народом мовлення рясніє образними розмовними формами, виразною лексикою. Це багатство рідної мови може бути донесене до дітей і за допомогою народних ігор. Фольклорний матеріал, що міститься в них, сприяє оволодінню рідним мовленням. Діти часто імітували у своїх іграх календарні й сімейні обряди, виконуючи при цьому й відповідні пісні.

Народні пісеньки, забавлянки також являють собою прекрасний мовний матеріал, який можна використовувати на заняттях з розвитку мовлення дітей дошкільного віку. За їхньою допомогою доцільно розвивати фонематичний слух, тому що вони використовують звукосполучення – награвання, які повторюються декілька разів у різному темпі, із різною інтонацією, причому виконуються на мотив народних мелодій. Усе це дозволяє дитині спочатку відчутти, а потім усвідомити красу рідної мови, її лаконічність.

Одним із найбільш ефективних та доступних засобів розвитку словесної творчості є казка, яка служить зразком побудови зв'язної розповіді, яскравих образів, літературної мови. Вона активізує дитячу фантазію, спонукаючи до творчості. У науковій літературі широко представлено систему методів роботи з казкою.

Казки – своєрідний моральний кодекс народу. У казках відображене радісне сприймання буття – доля чесної людини, яка вміє відстоювати власну гідність. У такий спосіб казки вчать дітей не підкорятися злому поведженню, не опускаючи руки при виникненні проблем, а сміливо боротися з негараздами й перемагати їх. Прагнучи розбудити в дітях кращі почуття, вберегти їх від егоїзму, байдужості, народ барвисто малював у казках боротьбу могутніх сил зла із силою добра, представленою найчастіше в образі звичайної людини. А щоб загартувати щиросердечні сили дитини й вселити в неї впевненість у

неминучості перемоги добра над злом, казки розповідали, яка важка ця боротьба і як мужність, стійкість та відданість обов'язково перемагають зло, яким би страшним воно не було. Тим же цілям морального виховання служать і казки, де в образах тварин висміюються такі людські вади, як злостивість, зарозумілість, боягузтво, дурість.

Результати

Залучення дитини до народної культури починається з дитинства, коли закладаються основні поняття й форми поведінки. Культурна спадщина передається із покоління в покоління, розвиваючи й збагачуючи світ дитини. Фольклор є унікальним засобом передачі народної мудрості у вихованні дітей на початковому етапі їхнього розвитку.

Таким чином, невігядливі за змістом і прості за формою малі форми поетичної народної творчості таять в собі чималі багатства – мовні, смислові, звукові. За допомогою фольклорних творів діти навчаються правильно вимовляти звуки і закріплювати їх вимову в мові, а це сприяє диференціюванню звуків і знаходженню місця звуків в слові, розвиває фонематичний слух, мовне дихання. Використання фольклорних творів сприяє успішній корекції не тільки формуванню у дітей фонетико-фонематичної сторони мовлення, а і лексико-граматичної, розвитку навичок зв'язного мовлення та усуненню в майбутньому недоліків читання та письма.

Висновки

Отже, педагогам потрібний комунікативно-діяльнісний підхід до навчання дітей рідної мови, розвиток мовлення забезпечується при дотриманні таких умов як-от: діяльнісний характер організації процесу засвоєння мовних засобів, здійснення мовленнєвого розвитку в різних видах дитячої діяльності. Найчастіше цей аспект реалізується через збагачення словника дітей новою лексикою, пов'язаною з конкретною діяльністю. Введення вихователем завдань з розвитку мовленнєвої комунікації у процес організації різних видів дитячої діяльності засобами українського фольклору, сприяє формуванню в дошкільнят умінь застосовувати засвоєні на заняттях мовні засоби, правила мовленнєвого етикету в реальних життєвих ситуаціях спілкування та практичної взаємодії, спонукає їх до діалогу.

Виходячи з того що вдосконалення мовлення триває впродовж усього

життя людини, народна дидактика виробила свій погляд на мову як на динамічну систему, яка не виникає одразу, а формується поступово. Таке трактування проблеми, на глибоке переконання М. Стельмаховича, «цілком закономірно привело до практичного її втілення у створення дитячої мови як першого, підготовчого, етапу на шляху мовного розвитку дитини». На думку вченого, дитяча мова є «основним словесним засобом народної дидактики», який допомагає дитині пізнавати довкілля, опановувати рідну мову. Саме тому найціннішим засобом у мовленнєвому розвитку дитини є дитячий фольклор (лічилки, скоромовки, дражнилки, мирилки тощо), який, на думку М. Стельмаховича, має не тільки «високу педагогічну ефективність», а й «значно прискорює мовний розвиток дитини» .

Література

- Базовий компонент дошкільної освіти (2021). Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
- Богущ, А.М. (2009) *Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку*. К.: Видавничий дім «Слово». 344 с.
- Богущ, А.М. & Лисенко Н.В. (2002). *Українське народознавство в дошкільному закладі*. К.: Вища школа. 407 с.
- Гавриш Н. (2005). *Художнє слово і дитяче мовлення*. К.: Ред. загальнопед. газ. 128 с.
- Машовець, М. & Газіна, І. (2005). Не позбавляй найціннішого! Колискова в житті дитини. *Дошкільне виховання*, 3, 18–19.
- Руснак, І.Є. (2010). *Український фольклор*. К.: ВЦ «Академія». 304 с.

Наукове видання

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Збірник наукових статей за матеріалами
VI Міжнародної науково-практичної конференції
27-28 квітня 2023 року

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN PRESCHOOL EDUCATION

Collection of Scientific Articles on the Materials
of VI International Scientific and Practical Conference
April 27-28, 2023

© Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 2023 р.

© Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 2023